NEMZETI NŐNEVELÉS.

III. ÉVFOLYAM. 1882. ÁPRILIS. IV. FÜZET.

KÉZIMUNKA-OKTATÁS A FALUSI LEÁNYISKOLÁKBAN.

Politikai, társadalmi és közgazdasági viszonyaink az utolsó évtizedek alatt amily gyökeresen, ép oly rohamosan változtak meg. A jobbágyság eltörültetett, az ipar szabaddá lett, a gőz ereje sok foglalkozási ágban fölöslegessé tette az emberi munkaerőt s a külföldi gyáripar olcsó termékei elárasztván piaczainkat, megbénították fejlődésnek indult házi-iparunkat. A paraszt, úgy mint a városi polgár függetlenné lett, fontos politikai jogok gyakorlatára szabadíttatott fel, de egyszersmind elvesztette az azelőtti viszonyok között földesuraiban, a czéhrendszerben stb. bírt gyámolát és teljesen önerejére utalva kénytelen megvívni a sokkal súlyosabbá vált önfentartási harczot. Népünkre nézve különösen megnehezíti e küzdelmet az a körülmény, hogy arra kellőképen előkészítve nincsen, s hogy a jobbágyság igáiból a nyugoteurópai népek között legkésőbb szabadúlván fel, munkaerejének értékesíteni tudásában, saját czéljaira való felhasználásában messze elmaradt azok mögött.

A politikai, társadalmi viszonyok megváltozásával népünk legkönnyebben megalkuszik, annyival is inkább, mert a megváltozott viszonyoknak megfelelő történelmi és alkotmányi és egyéb imeretekre az újonnan szervezett népiskola előbb-utóbb rátanítja; de a megváltozott közgazdasági viszonyok szemmellátható nyomorba taszítják, mert ez ellen a legbiztosabb fegyvert, a munkát, munkaszeretetet sem az iskola nem adja kezébe, sem elődeitől nem kapta örökségbe.

Azt az erkölcsi és anyagi veszedelmet, mely népünk munkaerejének fejletlenségében rejlik, érezzük ma már országszerte. Erre

mutat legalább az, hogy pedagógiai lapjaink s közoktatásügyi kormányférfiaink semmivel sem foglalkoznak kiválóbb előszeretettel, mint a munkaoktatás kérdésével. Az országos tanítógyűlés kellő méltánylással szólt e kérdéshez, s hogy hozzászólása nem fog eredménytelenül elhangzani, arra nézve biztosítékot képeznek a közoktatási miniszter úrnak ez ügyben hozott elvi határozatai.

Ezen határozatokban a kézimunka-tanítás érdekében kimondja a miniszter úr, hogy: «Ott, a hol és a mikor lehet, a kézimunka-tanításból póttanfolyamok rendeztetnek.»

Továbbá: «A női kézimunkatanítás a falusi iskolákban is behozandó, a tanítás kiviteli módozatáról első sorban az illető iskolai hatóságok gondoskodnak.»

Végre: «Ott, a hol több osztályú iskola van, külön tanítónő alkalmazandó, ott pedig, hol a viszonyok ezt meg nem engedik, a tanító neje is elvégezheti a munkatanítást illő díj mellett.»

Ez általános érdeklődés, legkülönfélébb körökben hozott fontos elvi megállapodások daczára, Magyarország falusi iskoláinak nagy részében a női kézimunka-oktatásról még csak szó sincsen. E szomorú valóság valóban megdöbbentő.

Ami a sokszor hangoztatott tennivalókból a kézimunka-oktatás érdekében eddig tényleg megvalósult, az mind a nagyobb városok javára esik. Itt az állam, a községek és kis részben a felekezetek által fentartott leányiskolákban vagy külön munkatanítónők, vagy a rendes osztálytanítónők rendszeres munkaoktatásban kezdik részesíteni a növendékeket; sőt több helyen többféle háziipari foglalkozás behozatalára is tettek már kísérleteket. Hogy ezen városi iskolákban a munkatanításnak már eddig is szép sikere mutatkozik, azt folyóiratunk múlt évi jul., aug., szept. füzeteiben az országos nőiparkiállításról irott jelentésünkben volt alkalmunk felemlíteni. De amint ezt épen a nevezett kiállítás alkalmával is tapasztaltuk, a tulajdonképeni falusi iskolákban a nép gyermekei a munkaoktatásnak teljesen híjával vannak. A sok ezer községben fenálló osztatlan vegyes iskolák, hol fiúk és leányok egyetlenegy tanító vezetése alatt vannak, hol a tanító neje is csak legritkább esetben vállalhatná magára a munkaoktatást, teljesen

nélkülözik a munkaoktatás behozatalát megkönnyítő feltételeket. Ehez járul, hogy *az 1868. népoktatási törvény nem tette a felekezeti iskolákra nézve kötelezővé a munkaoktatást.* Ez az egyetlen körülmény elég arra, hogy a munkaoktatás általános elterjedésének jó időre gátot vessen, annál is inkább, mert az országos tanítógyűlés megállapodásaira hozott miniszteri határozatok is egyenesen az iskolafentartó hatóságok tetszésére bízzák a munkatanítás kiviteli módozatairól való gondoskodást.

Azt azonban, míg minden iskolafentartó hatóság belátja a munkaoktatás szükségét, kivárni nem lehet. Elnézhetjük, ha a fiúk munkaoktatása érdekében lassabban-később történik valami. A fiúk, akár mesteremberekké, akár földmívelőkké lesznek az élet, az önfentartási küzdelem kényszerítő erejénél fogva, bár nehezen, az iskolán kívüli is csak elsajátítják a rájuk nézve legszükségesebb ügyességeket, ismereteket. De a leányokra nézve a munkaoktatásnak egészen más jelentősége van. Nem csupán azért, hogy munkaképességével önfentartását biztosítsa, nem is azért, hogy hanyatlásnak indult háziiparunk ezáltal újabb lendületet vegyen, — azt be kell látnunk, hogy a gyáriipar versenyképesebb készítményei mellett a háziipar termékei csak nehezen találhatnak piaczot, — de tanítanunk kell a leányokat a munkára azért, hogy azt gyakorolván, megszeressék, hogy ezáltal jobbakká, nemesebbeké váljanak, hogy az időt és munkaerőt saját javukra értékesíteni megtanulják. A nők munkálkodásának nemzetgazdasági fontossága úgy sem a termelésben, hanem a megtakarításban áll. Milliókat és milliókat menthetnek meg a nők a nemzeti vagyonból, ha ruházati szükségleteiket saját munkásságuk által beszerezve, nem szorúlnak a külföldről bevándorolt gyári férczelményekre.

De épen mert ily fontos a kézimunkaoktatás a nép leányaira nézve s mert oly kétségtelen elmaradásunk, mint fentebb kifejtettük: okvetlenül szükséges, hogy a női munkaoktatás érdekében a tervezgetés teréről haladéktalanúl a tettek mezejére lépjünk. Erre nézve első sorban szükséges volna a községeket törvény által arra kényszeríteni, hogy női kézimunka-iskolát állítsanak országszerte minden oly iskola mellett, a hol a kézi munkát rendszeresen

nem tanítják. — Minden egyes leánygyermeknek, míg a rendes iskolába jár, hetenkint legalább három napon át két-két órát kellene női munkával foglalkoznia, az ismétlő iskolák főtárgyául pedig egyenesen a női kézimunkát s háziipari foglalkozásokat kellene kijelölni. A felekezeti hatóságokat végre arra kellene felhívni, hogy a női munkaoktatást a kötelezett tantárgyak közé vegyék fel.

Csakhogy ezeket az elkerülhetlenül szükséges intézkedéseket nekünk tanítóknak csak kis mértékben van módunkban — legfölebb azok búzgó ohajtása és gyakori emlegetés által — elősegíteni.

Remélhetjük, bízunk is benne, hogy ez intézkedések előbbutóbb meg fognak tétetni; de nekünk, kiket az iskola s így a nőnevelés oly közelről érdekel, tétlen várakozásba merülnünk nem szabad.

Hatáskörünk igaz kevéssé terjed az iskola körén túl, de ép azért tegyük meg az iskola körében a lehetőt. Értessük meg a szülőkkel a munkaoktatás szükségét; keltsük fel az érdeklődést a munkaoktatást iránt iskolafentartó hatóságunkban; mutassunk rá az eszközökre, a melyet a hatóság e fontos ügy érdekében felhasználhat. A mit hivatalos úton nem tehetünk, igyekezzünk társadalmi úton megvalósítani. Hívjuk fel a vidékünkön működő jótékony nőegyesületek figyelmét az ügyre, kimutatván, hogy a legnemesebb jótékonyságot gyakorolják, ha a népet munkára nevelni segítenek. Végre a keletkező népnevelési egyesületekben hassunk oda, hogy azok teendőik közé a munkaoktatás terjesztését vegyék fel.

Minden egyes tanító tehet saját munkássága, s mások buzdítása, lelkesítése által valamit e kiváló fontosságú ügy érdekében, s 20,000 tanítónak jóindulatú munkássága bizonyára rövid idő alatt is fog olyan eredményt létrehozni, mely a tanítóság iránt az egész nemzetet hálára kötelezi.

A PEDAGÓGIAI ESZMÉK MENETE.

A neveléstan története a tanítóképző-intézetek köteles tantárgyai között foglal helyet.

Ezen tantárgy a növendékekkel ne csak az ó-, közép- és újkori nevelés állapotát és mindenkor a korszak jeles pedagógusait ismertesse meg; ezen tantárgy segítségével ne csak arról szerezzenek tudomást a növendékek, hogy mi módon alkalmazták a különböző nemzetek, különböző korszakokban nevelési célokra a nevelési eszközöket, hogy milyen volt az ápolás, szoktatás, példaadás és oktatás minden korban, hogy miként alakultak a különféle képző- és nevelő-intézetek; hanem ezen tantárgy egyúttal figyelmessé tegye a növendéket arra, hogy milyenek voltak az egyes korszakokban a nevelési eszmék s miként fejlődtek azok; továbbá azon belátásra bírja őket, hogy a pedagógiai eszmék a vallásos, politikai, tudományos és társadalmi eszmékkel oki összefüggésben vannak, és hogy valamint az egyes ember minden akarata és minden cselekedete, ép úgy a népeknél is a béke és háború, az egyház és alkotmány, ipar és kereskedelem, szellemi és anyagi műveltség, állami intézmények és társadalmi szokások mindenkor az uralkodó eszméktől függnek. Azonban mit értünk tulajdonképen *pedagógiai eszmék* alatt?

Ezek alatt oly általános nevelési gondolatokat értünk, melyek az emberi eszményképek tökéletesítésére indítanak, az eszmények megvalósítására vezetnek. A felnőttek pl. belátják, hogy ők a hőség és hideg irányában nagyon érzékenyek, hogy elpuhultak; oly ivadékot kívánnak tehát nevelni, mely erős legyen, az időjárás változásainak, a sors mostohaságának és az ellenség támadásainak

ellenállani bírjon. A szükség eme érzete lassanként kifejtette a nevelésben az *edzés eszméjét.*

*

A XVII. században egy olajkereskedő azon kérdéssel fordúlt a franczia akademiához, vajjon az olaj megfagy-e? és a nagy tudósok a következő napra halasztották válaszukat. A helyett azonban, hogy az olaj e tulajdonságát kísérletileg kipuhatolták volna, Aristoteles fizikájában kerestek erről felvilágosítást, de nem találtak és így nem is adhattak választ a kérdezőnek. Oly nagy bizalommal voltak akkori időben a betűk iránt és annyira féltek az önálló észleléstől! Galilei az általa feltalált messzelátó segítségével felfedezte a Jupiter holdjait; de a korabeli tudósok egyáltalában nem hittek neki. Ő maga panaszkodott Kepplerhez írt levelében, mondván: «Még kartársaim is kétkedtek állításomon és habár arra kérem őket, hogy győződjenek meg maguk arról, de ők nem akarnak hozzám jönni, nem akarnak látni és vizsgálódni.» A közvélemény érezte, hogy hamis úton halad, hogy a betűkben való bizalom, az auktoritásba vetett vak hit, és a természet önálló megfigyelésétől való irtózás gátat vetnek a haladás elé s az igazságot elnyomják. Így fejlődött ki *a szemléleti oktatás eszméje.*

1534-ben Rabelais, franczia irótól «Gargantua és Pantagruel» czímű szatirikus regény jelent meg, melyben szerző az akkori oktatás hibáit ostorozza és a szemléleti oktatás érdekében emel szót. Nyomaiba léptek Montaigne, Bacon, Locke, Commenius, Rousseau és Pestalozzi.

*

A XVII. században viszás irány és természetellenes életmód kapott lábra úgy a fejedelmi udvarokban, mint a magasabb néposztály között. Érezte mindenki, hogy a természet útjáról messze letértek. Már 1669-ben jelent meg Grimmelshausentől egy regény «Abenteuerlicher Simplicissimus» czím alatt, melyben szerző egy fiatal utazónak a nevelés terén szerzett élményeit és tapasztalásait írja le. Angliában Defoe Dániel 1719-ben írta Robinson Crusoeját, melyben egy hajótörést szenvedett és elhagyatott szigeten élő hajós tapasztalatait beszéli el. Ezen munkákból kivehető az akkori

rossz irány, a mennyiben a felnőttek szokásai és példái természetellenesek voltak. Végül Rousseau a XVIII. században kiadott irataiban különösen hangsúlyozza a természethez való visszatérést és a természetszerű nevelést és úgy keletkezett lassankint a *természetszerű nevelés eszméje*. A társadalom mindinkább azon meggyőződésre jut, hogy főképen a nő állásától, az anya műveltségétől függ a család jóléte és a családi (házi) nevelés sikeres eredménye, és a mint terjed ez a meggyőződés, úgy hódít és foglal tért a *nőnevelés eszméje*, mely mellett ugyan már régebben is többen (pl. Luther) felszólaltak, de azért ezen eszme csak az újabb időben talált általánosabb elismerésre és felkarolásra.

*

Magában a nevelésben követett egyoldalú irányok is reakcziót idéznek elő. Mikor pl. Montaigne korában az ifjúság emlékező tehetségét a solaszticzizmus csupa értelem nélküli szavakkal terhelte a nélkül, hogy a felserdült ifjúság javult vagy erkölcsösöbbé lett volna; mikor az oktatás által, úgy mint Herbart idejében csakis az értelmi tehetség képeztetett anélkül, hogy a jellem fejlesztésére is gondot fordítottak volna: a jobbak törekvése mind a két esetben a *nevelő oktatás eszméjének* megteremtésére irányult. Azonban mily kevéssé van még ezen eszme elterjedve ma is, azt sok tanító, sok iskola és tankönyv elég szomorúan bizonyítja.

*

Kövessük csak a *gyakorlati oktatás eszméjét* és azt találjuk, hogy az már a XVII. században lett megpendítve.

Már Montaigne († 1592) az ő «essay»-iben kikel a könyvekből való tanulás ellen. «Nézzétek a tudósokat», mondja ő, «minden tárgy elméletét értik; de keressetek köztük valakit, a ki az elméletet gyakorlatilag alkalmazni is tudná! Mit használ a tudomány értelem nélkül?»

Comenius ezt mondja: «A tárgyak elmélete könnyű és rövid; holott alkalmazásuk nehéz és hosszúra terjed, azonban csodás eredményeket hoz létre.» Locke követeli, hogy minden jobb módú városi ifjú tanuljon valamely mesterséget vagy kertészettel, gazdászattal foglalkozzék.

Rousseau, Salzmann, Pestalozzi, Fellenberg, Gönczy Pál, Dr. Erasmus Schwab stb. mindannyian kiemelik, hogy az ifjúságot a munkára neveljük és az elméleti oktatást a gyakorlatival, a dolgozó-műhelyeket az iskolával kapcsoljuk össze. Valahára meg is kezdik ama háromszáz évvel megpendített eszmét valósítani. Dánia és Svédország járt elől a jó példával; ott t. i. *Kaas-Clausson* kapitány lelkesült ezen eszméért s ez eszme hódít Európaszerte s meggyökerezik nálunk is. A tanítás gyakorlatiasságát hangsúlyozza a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr legújabb rendelete is, melynek bevezetése így hangzik: «A népoktatásnak kiválóan gyakorlati feladataira különös súlyt kívánván fektetni az állami tanító- és tanítónő-képezdék fenállása óta, arra volt főgondom, hogy oly tanítók és tanítónők képeztessenek, kik a reájok bizandó gyermekek tanítását és nevelését főleg gyakorlati irányban legyenek képesek vezetni.»

*

Azonban mindezen pedagógiai eszmék csak lassankint fejlődnek. A pedagógia történetéből azt látjuk, hogy az ó- és középkorban csak kevés pedagógiai eszme jutott a társadalom öntudatára. Ezt mondhatni főleg a didaktikai eszmékről. Az ó- és középkorban csakis a tapasztalat volt az irányadó. A szoktatás és ápolás tana előbb fejlődött, mint az oktatásé. Míg Plató, Aristoteles, Quintilian és Plutarch irataiban az ápolás, példa, nevelés és szoktatás igen sok szabályaival találkozunk, addig az oktatás módszeréről ezen munkákban csak általánosságban van szó.

Az oktatás módszerének eszméi csak Luther idejében merültek fel és Lockenek, továbbá Rattichnak és Comeniusnak köszönik első kifejtésüket.

*

De a haladás e téren, valamint az eszmék fejlődése terén általában lassú. A legtöbb mai nevelési eszme már a XVII. és XVIII. században jutott napvilágra s még napjainkban is küzdeniök kell a balhittel, tudatlansággal s az ellenkező érdekekkel. E haladás lassúságáról igen szépen fejezi ki véleményét *Lazarus* a «*Nevelés és történelem*» című legújabb felolvasásában: «Mi az

oka annak, hogy az emberiség oly lassan halad? Azért halad oly lassan, mert a nevelés terén nem mutatkozik oly gyorsan javúlás. Honnan van az, hogy a nevelés csak lassankint javúl, és hogy az irányadó lángszellemek eszméiket és gondolataikat gyakran évszázadokkal korábban hirdették, mintsem azok a gyakorlati életbe jutottak? Először azért, mert új nevelési eszmények teremtésével, új követelmények felállításával nagyon ritkán találjuk egyszersmind a kivitel művészetét. Második oka a réginek az új ellen való természetes ellenszenvében keresendő. Tanférfiak és iskolai hatóságok felháborodnak, ha intézményeiket és módszerüket bírálják és a felnőttek, a régi módszer szerint neveltek pártjukon vannak. Már Ickelsamer pálczát tör a betűztetési módszer fölött, és csak ezen század közepén győzedelmeskedhetett egy jobb módszer ezen elavúlt módszer fölött. Minden újítás áldozatot, fáradságot követel, érdekeket sért, és innen van a haladás lassúsága. Nagyon szépen és helyesen mondja Castellár: Az emberiség története folytonos harcz az eszmék és az érdekek közt; kezdetben mindig az érdekek győznek, de végül az eszméké a diadal. Az elsők győzelme mulandó, az utolsóké tartós.»

*

Az elmondottakból bátran levonhatjuk azt a következtetést, hogy a pedagógiai eszmék, a vallási, politikai, tudományos és társadalmi eszmékkel szoros összefüggésben vannak, s hogy a pedagógia története kiegészítő részét képezi az egyes népek általános és művelődési történetének. A legjobb világtörténeti kézikönyvekben már most is feltalálható pl. a spártaiak nevelése Lykurgus alatt, az athéneiak nevelése Solon alatt, továbbá a kolostori nevelés és a városi iskolák alapítása a középkorban stb. Azért czélszerű a nevelés történetét a világ- és hazai történettel kapcsolatban előadni, mert az előbbi az utóbbinak csak egy része. A világtörténetből megtudjuk, hogy mikép fejlődtek a vallási, politikai, társadalmi és filozófiai eszmék; a pedagógia története pedig arra tanít, hogy a pedagógiai eszmék miként fejlődtek a vallási, politikai, társadalmi és filizófiai eszmékből.

*

Minthogy a pedagógiai eszmék többnyire a nevelés czéljára és eszközeire vonatkoznak, ezeket pedig a lélektan és erkölcstan határozza meg; ebből következik, hogy valamennyi tudomány közül e két utóbbi gyakorol legtöbb befolyást a pedagógiai eszmék fejlődésére. Azon pedagógok, kik még a régi pszichologiának hódolnak, a pedagógiát a következő négy szakaszra osztják: 1. a *test-*, 2. a *gondolkodóképesség*, 3. az *érzés-* és 4. az *akarótehetség nevelésének* és képzésének szakaszára. Azon pedagógok ellenben, kik a lelki tehetségek ezen osztott hármasságában már nem hisznek, a pedagógiát az eszközökre nézve pl. az *ápolás*, a *szoktatás*, a *példaadás* és *oktatás* szakaszaira, vagy pedig Ziller szerint a *fegyelem-*, az *oktatás-* és a *kormányozásra* osztják. Mások meg Stoy szerint a diätika, didaktika és a hodegetika tanát, vagy Spencer szerint a testi, értelmi és erkölcsi nevelést különböztetik meg. Egészen más a nevelés módszere akkor, ha a fatalizmus eszméje az uralkodó (ha t. i. azon hitben vagyunk, hogy minden ember sorsát egyedül az istenek intézik és határozzák meg előre), és egészen más akkor, ha azon alapelvből indúlunk ki, hogy minden ember a maga szerencséjének kovácsa, s hogy mindenki felelős saját cselekedeteiért. A *fejlődés* eszméje, melynek a pedagógiában oly fontos szerepe jutott, nevezetes helyet foglal el a természettudományokban is, s az úgynevezett Darwinizmus következményei a nevelés átalakításában még csak ezután lesznek észrevehetőkké. Az *egyéni* nevelés eszméjével már az ó-korban is találkozunk; de csak az új-kor ismerte el (Leibnitz, Locke, Hobbes, Herbart, Stuart Mill) az egyéniséget és az egyéni szabadságot a társadalmi élet alapfeltételéül. A pedagógiai téren ezen eszmét megvalósítva látjuk egyebek közt az iskoláknak osztályokra való felosztásában, a nőnevelés tekintetbe vételében és a nemzeti nevelés foganatosításában.

*

A pedagógiai eszmék terjesztésére hatalmas befolyással voltak a költők és írók művei is. Ezek ugyanis irataikban nemcsak a már kifejtett, de még érvényre nem jutott eszmékért is lelkesednek, nemcsak a korukban uralkodó helyes és téves nevelési eszmékkel ismertetnek meg bennünket, hanem jós szellemmel irányozzák

tekintetüket a legközelebbi jövőbe és új nevelési eszmék magvait hintik el. Ezért is mindig nagyra becsültem azon pedagógiai íróinkat, a kik nemzeti nagy íróink és költőink műveiből a pedagógiai eszmék legbecsesebb gyémántjait összegyűjtögetik és dolgozataikba foglalják.

*

A pedagógiai eszmék terjesztésének egyik igen fontos tényezőjeként meg kell említenünk az egyes népek küzdelmeit, szenvedéseit, a szerencsés vagy szerencsétlen végzetű hadjáratokat stb. Ausztriában pl. 1866 után, Franciaországban pedig 1870 után hoztak legtöbb áldozatot az iskolaügy javítására, mely áldozatok tizedrészét sem hozták volna meg azelőtt a legékesebb szó rábeszélésére sem.

*

Hogy a pedagógiai eszmék a politikai, vallási, társadalmi és filozófiai hatásoktól kapják irányukat, s hogy egymással kölcsönös oki viszonyban vannak, a történet minden lapja hirdeti és a jelenkor történetébe való pillantás eléggé mutatja. Hogy azonban milyen befolyásuk van a pedagógiai eszméknek viszont a vallásos, politikai és tudományos eszmékre, az sokkal nehezebben mutatható ki. Mind a mellett igyekezni kell az általános és a nevelés történetének a pedagógiai eszmék eme hatását is lehetőleg kikutatni. Igen szépen mondja Jules Simon, a volt franczia közoktatási miniszter: «On neglige trop l'histoire des écoles dans les livres d'histoire générale; c'est en racontant les effets, et oublier la cause.» A történelem írói nagyon elhanyagolják az iskolák történetét; a mi annyit teszen, hogy az okozatról szólván, az okokat elhallgatják.

Ha az új-kort a középkorral összehasonlítjuk, be kell vallanunk, hogy a babonásak és az írni-olvasni nem tudók száma jelentékenyen csökkent, továbbá, hogy az emberszeretet, a jog- és kötelességérzés általánosabbá lett. «Korunkra nézve — ezt mondta Rokitansky, a bécsi egyetem híres tanára — e kettő jellemző: a haladás után folyton növekvő törekvés és az egyéniség érvényesítése. Ebben nagy része van úgy a Rousseau-féle nevelésnek,

mint a Pestalozzi-féle iskolának. Hogy pedig a jelenkorban a fiatal bűnösök és öngyilkosok száma nagyobb; hogy a felserdülő ivadék csak jogról beszél és kötelességről mit sem akar tudni; hogy a jelenkor kevesebb lelkesedést tanusít az eszmények iránt: ez is jó részt az iskoláknak s a bennük mindinkább uralomra jutó realizmus eszméjének tulajdonítandó.»

*

Nálunk a mostani nemzedék előtt az az eszmény lebeg, hogy Magyarország összes lakosai nagy hazafias nemzetet képezzenek, hogy mindnyájan szeressék, értsék és becsüljék a magyar nyelvet. És ezen eszmény eléréséhez az iskola szép sikerrel járulhat. Kivánjuk, hogy minden magyar iskolában ethikai szempontból az *istenfélelem, nemzeti érzés, honszeretet, humanitás, igazság* és *szabadság* eszméje, pszichológiai és pedagógiai szempontból pedig a *szemléletiség, a fejlődés*, a *realizmus* és *egyéniség* eszméje uralkodjék. Csakis ez esetben leszünk képesek valósítani mindazon magasztos eszméket, melyeket nemzetünk jobbjai mindenkor hirdettek és szívükön hordottak s a melyekért annyit áldoztak a múltban s nem sajnálják az áldozatot ma sem.

Léderer Ábrahám.

FRÖBEL ÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE.

A midőn Fröbel Frigyes 1782 április 21-én a rudolfstadti *Ober-Weiszbach* nevű helységben a napvilágot megpillanthatta, Pestalozzi, a népnevelésügynek nagy apostola, már fölébresztette művei és intézetei által Európa összes művelt nemzeteiben a népnevelés iránt való érdeklődést, és a midőn Fröbel hányatott, viszontagságteljes ifjúságának végén a tanítói pályára lépett, Iffertenben, a lánglelkű, szerény iskolamester működésének színhelye, még valóságos búcsújáróhely volt, hova koronás fejedelmek, hatalmas államférfiak, bölcs tudósok s tanulni vágyó ifjak tömegesen elzarándokoltak, hogy megismerhessék a nép boldogítására vezető útat, s meríthessenek azon forrásból, mely mint az élet vize fölmelegítette a lelkeket a tudatlanságban sínylődő és a szolgaságban elnyomorodott lelkű nép iránt.

Fröbel is ivott e forrásból! Két évet töltött Iffertenben, Pestalozzi bűvös körében, a melyben, ha volt valakiben népnevelői hivatottság, az nemcsak öntudatossá válhatott, hanem hatalmas fejlődésnek is indult. Pestalozzi hatása olyan volt a vele rokonlelkületűekre, mint a mágnesé a vasra; minél többször érintkeztek vele, annál hatalmasabban megragadta őket a népnevelés magasztos eszméje s azon ellenállhatatlan vágy, hogy ez eszmének szolgálatába álljanak. — Így járt Fröbel is!

Fröbel egyéniségében, műveiben kifejtett nézeteiben az általa fölállított intézetekben sok oly vonást találhatunk, melyek Pestalozzira vallanak; de találunk Fröbelben és műveiben oly részekre is, melyek azt bizonyítják, hogy ő nem egyszerű utánzója, hanem

kiváló teremtő erővel bíró tanítványa, alkotni tudó követője volt a nagy iskolamesternek.

Benne is megvolt, miként Pestalozziban, a közjólétet emelő eszmék iránt való eleven érzék, mely örökké buzgó forrását képezi a gondolatáradatnak s ihletett beszédnek. Szavai mindig azon határtalan lelkesedést tükröztették vissza, mely keblében a *népnevelés* és *népboldogítás* eszméiért lángolt. Ki körébe került, azt ő is varázshatalommal érintette és senki sem érezhetett személye iránt ellenszenvet, ha lelkét kitárva azon módokról hallotta fölmelegítő, buzdító beszédét, melyek a nevelésre vonatkoztak. — Fröbel is annyira át volt hatva a népnevelésügy magasztos eszméjétől, hogy örökösen azzal foglalkozott, s keresve kereste az alkalmat és az embereket, hogy eszméit terjeszthesse. Kivált azon időben, a midőn a kisdedek nevelésére vonatkozó elméletének megvalósítására nézve a nézete szerint legtökéletesebb eszközöket, a *gyermekkertek*- és *gyermekjátékokban* megtalálta s azokat életbe hívta, lázas tevékenységet fejtett ki abban, hogy nézeteit minél többekkel megismertethesse, még pedig ha csak lehetett, a közvetlen érintkezés útján. — Órákig elmagyarázgatta a *gyermekkertek* és *gyermekjátékok* jelentőségét, czélját és hatását s a *blankenburgi* gyermekkert látogatóit addig soha sem eresztette el köréből, míg teljesen meg nem győződött arról, hogy azokat az ügynek megnyerte, velük eszméjét megértette s bennök is lelkesedést ébresztett.

Igazi typusa volt Fröbel is a mindig és mindenütt oktatni kész német idealistáknak, s méltán elmondhatta róla Deinhardt, a kitől életrajzi adatainkat átveszszük, hogy hozzá hasonló alakokat csak is az eszményi iránt fogékony német nemzet körében lehet találni. — A különbség Pestalozzi és Fröbel között leginkább abban áll, hogy míg Pestalozzi a *népnevelés*- és *népoktatásügy* reformálását a szegény, szolga nép iránt való rokonszenvéből merített akaraterővel eszközölte, addig *Fröbelt nemzetének, az egész német nemzetnek imádásig való szeretete késztette a munkára, a melylyel az egész német nemzet közoktatásügyének reformálására törekedett.* Fröbel saját nemzetéről hangosan hirdette, hogy azt igazi ősnépnek, az emberiség egyik legnemesebb fajának tartja, melyet jámborság,

mély és mindenoldalú gondolkozóképesség, igazi családias és polgári érzület, alaposság és a kevéssel megelégedni tudás jellemeznek. — Fröbel népét, nemzetét a valódi keresztény műveltségre alkalmas történelmi népnek tartotta, melyre szerinte a jövőben nagyobbszerű szerep várakozik, mint a minővel a múltban bírt. E szerepre a németeket elkészíteni, a közoktatásügy reformálása által minél alkalmasabbá tenni volt az ő korának az ő felfogása szerint a legfőbb és legfontosabb feladata. Egész férfi-korának minden egyes óráját arra szentelte, hogy e föladat megoldásához ő is minél többel hozzájáruljon — s másokat is e feladatban való részvételre ösztönzött.

Fröbel nevelési rendszerét, a közoktatásügy reformálására vonatkozó alapmunkáját 1826-ban bocsátotta közzé Keilhauban ezen czím alatt: *„Die Menschenerziehung, die Erziehungs-, Unterrichts- und Lehrkunst.“*

E művében is, mint későbbi és korábbi apróbb munkáiban az *élet fogalma* azon főfogalom, a melyből okoskodásait elvonni törekszik. Az ő felfogása szerint csak az élet lényegének, szervezetének és fejlődésének ismerete adhatják meg azon helyes irányt, a melyet a nevelőnek követnie kell. Az élet a természetben, az emberi lélekben s magában az isteni gondviselésben is nyilvánul. Az élet fogalma a legszemlélhetőbb módon s a legnagyobb mérvű változásokban a természetben nyilvánulván — arról s annak lényegéről még a legalsó fokon álló ember is a természetben szerezhet tudomást. — Azon értelmezés, a melylyel az élet fogalmát a legtöbbször meghatározza, így hangzik: *Az élet azon egység, mely az egyedek* különféleségében és *sokféle változásaiban nyilvánul.* Az *élőfa* p. o., mondja Fröbel, azon *egység, egész,* a melynek számos részletei, azaz egyedei vannak, a melyeket egymástól határozottan meg lehet különböztetni, s a melyeken ismét sokféle alakulás és változatosság észlelhető; de ezen részletek, egyedek, változások és különféleségek azon egység által tartatnak össze, a melyet a fa *életében* föltalálhatunk s a melynek lényege a részekben és azok változásaiban és különféleségében nyilvánul a nélkül, hogy a maga lényege megváltoznék avagy megsemmisülne. Az *egység* az élet eredetiségé-

nek forrása, alapja és lényege az egésznek, a mindenségnek, ez hozta létre az egyedeket és azok különféleségeit, a melyeket a neki és nekik megfelelő alakba önt; megfordítva minden egyes egyed avagy rész, melyet a nagy *egység*-élet létre hoz, az élet szervezetének sugara gyanánt tekintendő, a melyen azonnal felismerhető azon benső kapocs, melylyel az összességben működő élettel egybe függ. A mit valamely dolognak létre kell hoznia, a mivé valamely dolognak fejlődnie lehet és kell, azt annak lényegében meg kell és meg lehet lelnünk és minden dolog arra van hivatva, hogy saját egységét kifejtse és a benne rejlő különféleségeket létre hozza, azaz életét érvényesítse. Minél változatosabbak és minél kiterjedtebbek a térben és időben nyilvánuló egyedek, melyeket valamely egység létre hoz, magából kifejt, annál tökéletesebben, annál remekebben mutatják az egyediségekben fölmerülő különbféleségek azon egység igazi lényegét, mely őket önönmagából kifejtette. Minden egyes ember, minden egyes nép, sőt maga a nagy emberiség is ez egyik benső egységnek veendő, melyeknek ép úgy a térben létező szervezeteket, valamint az időben történő fejlődéseket illetőleg a lehetőleg legnagyobb mérvű különbféleségeket kell önön magukból kifejteniök. Ama láthatatlan, minden változások és különféleségekben nyilvánuló legtökéletesebb *egység* az isteni, az Isten által létesített és az ő lételét feltételező egység, mely minden dologban és minden személyben érvényre emelkedik. *Az egység, az élet* tehát, mely p. o. egy emberben nyilvánul, a mely az ember lényegében rejlő különféleségeket kifejleszti, *isteni eredetű* s annak lételét föltételezi, az ember élete egy szikrája az isteni élet végtelen és örökkévaló nyilvánulásának, s épen ezért, mint forrása, maga is halhatatlan. Miután a nevelésnek főfeladata abban áll, hogy az emberben azon isteni eredetű *egységet, életet* arra késztesse, hogy a lehető legtökéletesebben nyilvánuljon, Fröbel szerint minden valamirevaló nevelésnek *vallásos alappal* és *vallásos jelleggel* kell bírnia. Fröbel nevelési rendszerében az Isten örökkévalósága és mindenütt jelenvalósága a főszempontok, szerinte is a hit és vallásosság képezik a nevelésben az alapot, a kiindulási pontot és a végczélt egyiránt.

A mi nevelésünk, mondja Fröbel, első sorban és egészen a benső embert veszi igénybe, a fejlődésnek és kiművelődésnek minden mozzanatát az ember ezen bensőjére, egységére, ezen szellemi részére és annak törvényeire alapítjuk. És e törvények, a melyeket az embernevelés körében követünk, nem csináltak, nem kényünktől függők, hanem szükségképeniek, öröktől fogva működők. S a midőn a nevelést és oktatást az ember belső lényegéhez és annak az Istenhez való viszonyához kötjük és kapcsoljuk — minden egyes növendéket saját szellemi benső természetével hozunk a nevelés által helyes viszonyba, úgy hogy minden egyes lénynek hajlamai, tehetségei és jelleme azon tiszta ősforrásnak megfelelőleg juthassanak érvényre, mely lényegét alkotja. S meg vagyunk győződve arról, hogy a midőn ez alapon nevelünk, egyúttal létre hozzuk azon műveltséget, mely az egyént az élet és a külvilág követelményeivel összhangzásba hozza s a családi, polgári élet az emberek és Isten iránt való kötelességeivel nemcsak tisztába helyezi, hanem azok betöltésére is készti. Ehhez képest eljárásainkban a természetes fejlődés minden fokozatát kellő figyelemre méltatjuk — s kiindulva az ember azon állapotjából, a midőn benne még a majdnem ösztönszerű hajlamok működnek, keresztül menve azon fokon, melyen benne már az ismeretet nyújtó érzések és a kedélyt teremtő érzelmek nyilvánulnak egészen addig, míg benne a szabad akarat öntudatosan nem működik — mindenkor azt iparkodunk neki nyújtani, a mit a fejlődési fokozatokhoz képest megbírhat, megérthet és magáévá tehet és a mi a legközelebbi fejlődési mozzanatra őt előkészítheti és benne azt ki is fejtheti. Így kikerüljük azt, hogy a növendék félszeg, ferde műveltséghez jusson, de elérjük, hogy magamagából fejlődve összhangzásban lesz önönmagával, Istennel, a világgal s boldognak fogja magát érezni azon állásban és életpályán, melyet bensőjének megfelelőleg választ és betölthet. És épen ezért, hogy azon műveltség, tudás és ismeret is, a melyet növendékeink szereznek, mintegy a saját bensőjükből fejlődhessék ki, kezdettől fogva azon vagyunk, hogy minden ismerethez és ügyességhez, meggyőződéshez önmunkásság által jussanak és bensőjüktől ösztönöztetve azoknak érvényesítése által újabbakra is

szert tehessenek; ne annyira tanuljanak, mint inkább okuljanak, ne legyen lelkükben semmi idegen, holt elem, mely, úgy szólván, csak kívülről gépiesen függ azzal össze. Legyen mind az, mi az ember lelkét alkotja, teljesen az övé, abból fejlődött; mert lényegének természete valamint az emberiségé is általában csak lépésről-lépésre, fokról-fokra és csak önönmagából való fejlődés által tökéletesbülhet igazán.

A mily szerencsésen hódított Fröbel az ő eszméivel a közvetlen érintkezések alkalmával, ép oly kevéssé sikerült neki ez az ő műveivel. — Korántsem tudta azt az eredményt, azt a népszerűséget munkái által létre hozni, a melynek nagy mestere, Pestalozzi, legalább egy ideig örvendhetett. Még mai napság is két táborra oszlik a pedagógiai világ Fröbel műveinek és elveinek megítélését illetőleg; kortársai között pedig határozottan többen voltak azok, a kik őt rajongónak, hóbortosnak tartották, bár sokan voltak azok is, a kik őt és elveit kezdettől fogva istenítették.

Fröbel műveinek olvasása közben még ha előítélettel forgatjuk is azokat, éreznünk kell, hogy irójuk a legmagasztosabb eszméktől van teljesen áthatva; azonban még ha imádói közé tartozunk is, be kell vallnunk, hogy az eszméket, melyekért küzd, akár mennyit ír is róluk, nem képes előttünk teljesen megvilágítani, velünk hézagtalanul és határozottan megértetni. Sokszor magunknak kell azt kitalálnunk, a mit Fröbel mondani akar; de hogy ezt megtehessük, bele kell magunkat élnünk az ő gondolat- és érzelemvilágába, melyet nyelvezetének nehézkességével, a meghatározások és értelmezések hézagosságával mélyen elrejt előlünk. Műveinek olvasása közben önkénytelenül az a tudat lopódzik lelkünkbe, hogy sem mi az olvasók, sem ő az iró nem haladunk előbbre; mert mintha ő, Fröbel, érezte volna, hogy szabatosan, világosan egyszerre semmit sem tud kifejezni abból, a mi lelkében megvan vagy keletkezik, szüntelenül ismétlésekbe téved — ez által elveszi tőlünk azt a reményt, hogy előadását valaha tökéletesen meg tudjuk érteni.

Úgy vagyunk vele, mint sok más oly bölcselővel, a ki nem az ő gondolkozásának eredményét, hanem annak mozzanatait tálalja elénk s reánk bízza, hogy mi foglaljuk rendszerbe azt, mit ő vagy

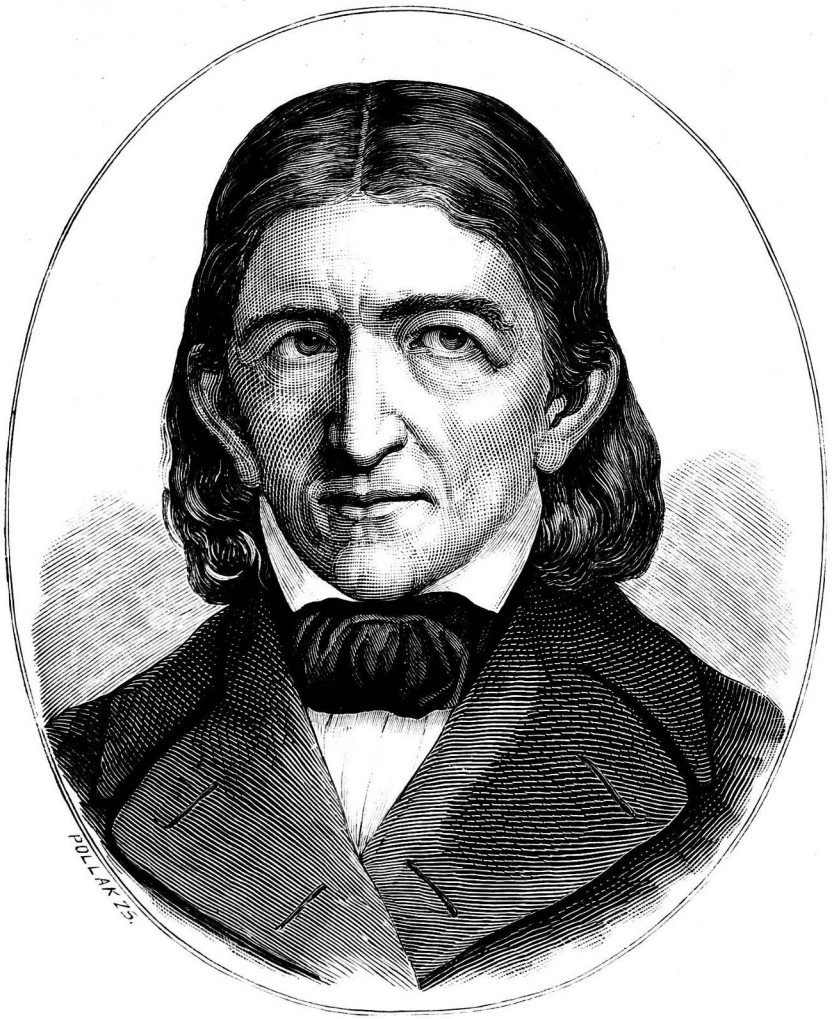

FRÖBEL FRIGYES.

nem akar, vagy nem tud összefoglalni. — E mellett Fröbel igen sokszor ellenmondásokba keveredik, többször pedig túllő a czélon; sokszor küzd a gondolatnak gyakorlati érvényesítésével, s gyakran elhagyja az eszmének egyszerű közlésmódját s képekbe foglalja gondolatait. Nem ír azon az egyszerű nyelven, melyet Pestalozzi választott, hanem a korabeli bölcselkedés nyelvezetét veszi igénybe — de nem elég tárgy- és formaismerettel, ezért nem is tud úgy lelkesíteni, miként Pestalozzi s nem úgy meggyőzni, miként Niemeyer avagy Milde; egy azonban megvan benne abból, mi eredetiségre és nagy szellemi erőre mutat, nevezetesen az, hogy folytonos gondolkozásra készti olvasóját, oly mértékben, hogy sokszor azon veszszük magunkat észre, hogy többé nem is Fröbel gondolataival foglalkozunk, hanem saját lelkünk termékeivel.

Legtöbb ellenséget szereztek Fröbelnek azon apróbb röpiratai, a melyekben a szabatos formákkal még kevesebbet törődött, mint a fentebb említett nagyobb művében. Daczára annak, hogy maga is vallásos érzületű ember volt s nevelési rendszerét is vallásos elvekre fektette — irataiban azok, a kik valamely felekezeti irányban látják a vallásosságot, — sokszor találhattak oly részletekre, a melyek könnyen azon félreértésre szolgáltattak alkalmat, hogy Fröbel atheista, s rendszerével és intézeteivel az istentagadók irányát akarja terjeszteni. Ily értelemben szólt Raumer porosz közoktatási miniszternek egy oly kis munkára vonatkozó 1851-iki rendelete is, melyben Fröbel a felső leányiskolák és gyermekkertek lényegéről és feladatáról írt. A miniszter kimondja, hogy miután a Fröbel-gyermekkertek a Fröbel-féle azon szoczializtikus iránynak eszközei, a mely a gyermekek nevelésénél az atheizmus terjesztésére számít — a Fröbel rendszere szerint szervezett gyermekkerteket nem lehet megtűrni. (Porosz miniszteri rendelet 1851. aug. 7-en.)

Fröbel azon eszméjét, hogy a közoktatás- és nevelésügyet a német nemzet szellemének megfelelőleg reformálja, nemcsak iratai által szolgálta, hanem oly intézetek létrehozása által is, melyekben az ő rendszerét meg akarta valósítani. Első sorban egy oly nevelőintézetet szervezett tehát, a melyben be akarta mutatni azt, hogy milyennek kell lenni az oly középtanodának, gimnáziumnak, a mely

az ő elmélete szerint a *német nemzeti szellemnek* megfelelőleg neveli és oktatja az ifjúságot. — Keilhaui gimnáziuma, a melyet első nejének segítségével életbe léptetett, a melyet nagy áldozatokkal egy ideig maga tartott fen — azonban csakhamar arra a meggyőződésre vezethették őt, hogy egy rendszernek tökéletes és minden részében kivihetőségig czélszerű megalkotásához több kell, mint egy bármily egészséges nevelési eszméből származó, általánosságokban mozgó elmélet. Legalább erre vall azon tény, hogy az intézet vezetésétől nehány év elmúltával megvált, és azt egyik rokonára, a jeles tehetségű és kitünő képzettségű *Baropra* bízta. — Mit valósított meg Fröbel ezen intézetben az ő elméletéből, nehéz megítélni — mivel oly műve nem maradt hátra, a mely tüzetesen feltüntetné az ő elméletének a középtanodákban való alkalmazásmódját, — részletes tantervek s az ő elméletének megfelelő tankönyvek sem általa, sem mások által nem készíttettek. — Írt ő ugyan egyes értesítéseket és tudósításokat a Keilhauban működő intézetről; de ezek épen nem alkalmasak arra, hogy belőlük az ő elméletének megfelelő középtanodai nevelési és oktatási rendszerről tökéletes képet alkothassunk. Ezen intézeti tudósításokban foglalt ellenmondások és túlzások s az óhajtásoknak az elért sikerrel való fölcserélése nagyban előmozdították azon közvélemény megerősödését, hogy Fröbel, a ki 10 évig semmiféle iskolázásban nem részesült — s a ki mindössze is csak egy 4 évfolyammal bíró polgári iskolát végezett rendesen, — a ki ifjuságának nagy részét életpályák válogatásával töltötte, s rendszeres tanulmányozáshoz csak azután fogott, a midőn végleg a tanítói pályára szánta magát, nevezetesen a midőn 29 éves korában Göttingában és Berlinben az egyetemen a természeti tudományokkal foglalkozott, — oly nagy problémának megoldására, minő egy nemzet közoktatásügyének nemzeti szellemben való reformálása, nem lehet képes. Ő neki magának is éreznie kellett elvégre ezt. A Keilhauban tett kisérlet után — belátva azt, hogy eszméjének megvalósítását a népiskolák, középtanodák és az egyetemek körében másokra kell bíznia — éveken keresztül csak azon egy kérdéssel foglalkozott, hogy mi módon érvényesíthetné eszméjét a *kisdednevelés* körében. Végre hosszas

gondolkozás és munkálkodás után fel is lépett 1840-ben — a könyvnyomtatás négyszázados örömünnepe alkalmával — az ő kisdednevelési elméletével s a gyermekkertek intézményével. A minek általánosságokban foglalt elméletét 1826-ban már közzétette — azt a legkisebb részletekig rendszerezve és a tervszerű egymásutánt feltüntető eljárásokat is körülírva — a gyakorlat számára adta át.

Fröbel a kisdedek nevelése körében számba vehető tényezőket egytől egyig jól áttanulmányozta mielőtt munkáját a nyilvánosság elé bocsátotta volna, — gyermekkertjét és annak rendszerét nem légből kapott elméletre, nem a tapasztalatot nélkülöző föltevésekre építette. Fröbel a természet törvényein alapuló embernevelésnek egyik majdnem legfontosabb részét helyezte világosságba. S ezzel nemcsak nemzetének tett nagy szolgálatot, hanem az emberiségnek is. — Fröbel gyermekkertjei, kisdednevelési rendszere és eszközei által oly emlékoszlopot állított magának s oly intézményeket adott az emberiségnek, melyek még ma sem egészen kifogástalanok, de életrevalók és a tökéletesbülésre képesek — a mit leginkább az mutat, hogy még a hatalom tiltó szózata sem volt képes azokat megsemmisíteni — hogy ma már azon hatalmak, a melyek egykor Fröbel alkotása ellen fordultak, — azt támogatni, fejleszteni készek. Fröbelnek pedig azon eszméje, hogy a német közoktatásügyet a német nemzeti szellemnek megfelelőleg kell reformálni — ma már senki előtt sem látszik hóbortos, rajongó elme termékének — s nincsen ma már senki, a ki állítaná, hogy a keresztény műveltség ellentétben áll a józan nemzeti műveltséggel, hogy a nemzeti szellemnek érvényesítése a nevelés körében határos az istentagadással.

Fröbel gyermekkertjének és kisdednevelési rendszerének tüzetes ismertetésére nincs elegendő terünk e hasábokon, de azoknak nagyjából való vázolásába bele bocsátkozhatunk itt is annyival is inkább, mivel a gyermekkert intézménye s a kisdednevelés ezen rendszerének lényege a nőneveléssel szoros kapcsolatban állanak.

A midőn Fröbel a kisdedek nevelésének kérdésével komolyan elkezdett foglalkozni, azt tapasztalta 1. hogy az ember zsenge korában, életének hat első évében, a midőn voltaképen a legtöbbet

és legfontosabbat tanulnia kellene, a midőn testi és szellemi erőinek csiráit a legkiválóbb példák, a leggondosabb szoktatás és a legtermészetesebb oktatás és a körültekintő ápolás és óvás segítségével ki kellene fejtenie, a legtöbb esetben majdnem teljesen magára van hagyatva, és 2. a hol — mi nem ritka eset — a családi élet szellemileg és erkölcsileg elnyomorodott, a kisdedek nemcsak elhanyagoltatnak, hanem testüknek, lelküknek alapjában meg is rontatnak oly annyira, hogy belőlük soha semmiféle erő sem formálhat boldog s a társadalomra nézve hasznos tagokat.

Ezen szomorú tapasztalat következtében arra figyelmeztette és ösztönözte Fröbel a német nemzetet, hogy gondoskodjék oly intézetekről és intézményekről, a melyek a kisdedek nevelésének természetes alapokon való eszközléséhez hozzá járulhatnak s azt az egész német nemzet körében meghonosíthatják. — Elismerte azt Fröbel, hogy ott, a hol a családi élet egészséges alapokon nyugszik, a hol művelt anyák anyai gonddal és szeretettel nevelik a kisdedeket — a kisdednevelési intézményeknek, a gyermekkerteknek legfeljebb csak az a jelentőségük van, hogy a fejlődő gyermekeket, ha a szülői házban erre alkalom nem volna, hasonkorú gyermekek társaságába lehetne vinni, hogy ott a gyermekre a gyermekek hassanak és annak természetes fejlődését elősegítsék; mert az ember még kis gyermekkorában is csak az esetben fejlődhetik szerencsésen, ha a vele rokonlelkek társaságát nem nélkülözi. Azonban a míg ezt elismerte Fröbel — azt hangosan hirdette és teljes joggal, hogy még ott is, hol a családban művelt, nemeslelkű anyák vannak — nem lehető, hogy az édes anya kizárólag mindig gyermekeivel foglalkozzék. Ily esetekben és azon helyzetekben, a midőn az anyában a jóakarat és képesség is hiányzik arra nézve, hogy kisdedeinek nevelését eszközölje — előtérbe lép a kisdednevelő-intézetek, gyermekkertek szükséges volta.

Azon ezernyi ezer gyermek nevében, a kik a felügyelet hiánya következtében a városokban és a falvakban évenként szerencsétlenül járnak, azon milliók nevében, a kikre valóságos jótétemény volna a gyermekeket gondozó gyermekkert — a nemzet nevében, melynek nagy szüksége van arra, hogy nemzeti szellem-

ben s a természetes alapokon neveltessenek kisdedei — fölhívta Fröbel a német nemzet leányait, hogy alapítsák meg a könyvnyomtatás négyszázados ünnepe alkalmával a *nemzeti kisdednevelési egyesületet*, melynek részvényesei 10 tallérral járuljanak ahhoz, hogy 1. mintaszerű kisdedápoló gyermekkertek, 2. kisdednevelőnő képzőintézetek, 3. józan alapokon nyugvó gyermekjátékokat készítő és terjesztő gyárak szerveztessenek és 4. egy oly folyóirat keletkezzék, mely az anyákkal a gyermeknevelés körében szükséges ismereteket közölje.

Az első gyermekkertet Fröbel 1840-ben szervezte Blankenburgban Rudolfstadt mellett. Gyermekkertnek nevezte kisdednevelő-intézetét azért, mivel okvetlenül szükségesnek tartotta, hogy az ő szellemében működő kisdedóvók kertekkel legyenek összekapcsolva nemcsak egészségügyi, hanem egyéb szellemi nevelésügyi tekintetek miatt is; de gyermekkertnek nevezte azért is, mivel ő is szerette miként Comenius a gyermekeket a csemetékkel összehasonlítani s a nevelőt a szellemi kertész teendőivel megbízni. Fröbel szerint azon elfajulások és elnyomorodások, melyek a fát csemete korában érhetik, soha sem mosódnak el a fáról, azért kell a nevelőnek a gyermeket kivált zsenge korában mint a kertésznek a csemetét kiváló gondban részesíteni, mert a mi benne ebben a korban megrögzött, soha sem lesz belőle teljesen kiirtható; a nevelő gondosabb legyen a kertésznél is, hogy az Isten képére teremtett csemetékről le ne pusztíthassák az ő gondatlansága következtében a természetellenes hatások a legeredetibb vonásokat.

A blankenburgi gyermekkert nagyszellemű megalapítója azt mondja 1843-iki jelentésében és számadásában: *Legyen a gyermekkert a tanköteles kort el nem ért gyermekeknek nemcsak óvó, hanem józan nevelőintézetük, a mely az ő egész lényüket figyelembe vevőleg működjék s testük erősítése, érzékeik gyakorlása, az ébredező szellem foglalkoztatása, kedélyüknek és akaratuknak irányzása által hasson oda, hogy az élet örök forrása bennük, a kisdedekben teljesen érvényesülhessen s megvettessék azon alap, mely a mindenütt jelenvalóval összhangzásban tartja az egyént.*

Azon főeszközt, a melylyel Fröbel ezen czélt elérhetőnek

vélte gyermekkertek körében a *játékban*, a gyermekek e munkájában találta meg. — A gyermek a hat éves korig, mondja Fröbel, nem képes a szó szoros értelmében vett munkára, a neki és tehetségeinek megfelelő foglalkozás a *játék*. Bámulatos a gyermekekben mutatkozó játszási hajlam. A fődolog tehát a gyermekkertekben az, hogy ezen mutatkozó hajlamot úgy irányozzuk, oly módon elégítsük ki, hogy a játszás közben a játék által a gyermekben mindazon erők és tehetségek kifejlődhessenek, a melyek a gyermek lényének fejlődése következtében lassanként előtérbe lépnek. A gyermekekkel való foglalkozás közben az ő játszó hajlamuknak irányzása és kielégítése alkalmával a nevelőnek azonban koránt sem az a feladata, hogy a gyermekek természetén erőszakot kövessen el, sőt inkább az a legfőbb teendője, hogy mellőzze az erőltetett, nem a gyermek fejlődésének megfelelő foglalkozásokat s keresse az alkalmat arra, hogy a gyermek ösztönöit fölismerhesse s vele csak oly módon foglalkozzék, őt úgy foglalkoztassa, hogy az mindig csak azt tegye, a mit magától is tenne, ha benső geniuszát föl tudná ismerni s annak érvényesítésére képes volna. A gyermekkertésznőknek a játszó gyermekek öntudatos geniuszává kell lenniök s az ő játékaikat a gyermeki szellemnek megfelelőleg kell vezetniök. Sok gyermekkertésznő épen abban hibázza el a dolgot s az által árt a Fröbel-rendszernek és hitelének, hogy a Fröbel által javaslatba hozott foglalkozásokat, játékokat a gyermekekkel gépiesen begyakoroltatja, s a külsőségekre fekteti a fősúlyt — s bizonyos ügyességek kifejtését s az értelem gyakorlatokat céloz, de mellőzi épen azt, a mit Fröbel a gyermekek foglalkoztatásánál oly igen megkövetelt, nevezetesen a kedély mélységét és bensőségét. — Fröbel szellemében működni nem könnyű feladat. Hogy valaki valamely gyermekkert élén áldásosan működhessék, szükséges, hogy át legyen hatva a gyermekek iránt való szeretettől, s meg legyen benne a gyermek lelki életének fölfogásához szükséges érzék, igazi vallásosság és az emberiség gondviselőjébe való határtalan hit — a benső, alapos műveltség, hogy a különféle korú és természetű gyermekeknek mintegy éltető napjuk, igazi dajkájuk, anyjuk tudjon lenni. A gyermekkertek vezetésére Fröbel szerint

sokkal alkalmasabbak a nők, ha megvan bennük a női kedélynek az a neme, mely az anyát gyermekeinek védangyalává képes emelni — a férfi az ő jellemének erélyes volta, gondolkozásának mélyebb járása miatt csak kivételes esetekben képes azon önmegtagadó foglalkozásra, mely a gyermekkertek vezetőjére várakozik. Csak az édes anya tudja a kisdedek józan gondozását, gyöngéd dédelgetését, mindent észrevevő ápolását és védését eszközölni — az apa hivatása nem ebben áll.

Fröbelnek a gyermekkertek megteremtésén kívül különösen abban rejlik a főérdeme, hogy éles szemmel megtudta itélni, hogy mivel tudnak a gyermekek játszani, és hogy miként lehet őket a nevelési czélokhoz képest foglalkoztatni. Számos iratában szól ő a gyermekkertben érvényesíthető játékokról és foglalkozásokról. Valóságos rendszert állított fel az ő foglalkoztató eszközeiben. Foglalkozási eszközeit, játékait két fő csoportra osztotta, u. m. szellemi és mozgási ösztönöket kielégítő játékokra, s úgy azokat, valamint ezeket a kisdedek fejlődéséhez képest négy osztályba sorolta.

Az első osztályba, melyet a családi körben tartandó $^1/_2$—3 éves gyermekek számára jelölt ki, a következő foglalkozások foglaltatnak. Tagjátékok, hangutánzásokkal tarkított történetkék, apró könnyű dalok, számolás az öt újj segitségével, labdajáték, teke, henger, koczka, vesszőből való alakok kirakása, gyöngyszemeknek színek szerint való osztályozása, homokkal való játék, társasjátékok.

A második osztálybeli foglalkozások, melyek a 3—4 éves gyermekek számára alkalmazandók, a következő jegyzékben vannak fölsorolva. Beszéd- és értelemgyakorlatok, elbeszélések, mesék, apró versek és dalok, számolás 1—10-ig; építés a 3-dik és 4-dik szekrényke tartalmával, négyszögletes és köralakú lapocskák mozaikszerű kirakása, vesszőből kirakott alakok, papirhajtogatás, egyenes vonalak rajzolása ponthálózat alkalmazásával, papirfűzés nehány mintája, kitüzdelés, agyagmintázás, gyöngyfűzés, kerti munka, társasjáték.

A harmadik osztályba sorolt foglalkozások, melyeket 5—6

éves gyermekeknek szánt, a következők: Beszéd- és értelemgyakorlatok, elbeszélések különösen a természet köréből, versek, dalok és kis párbeszédek, számolás 1—20-ig, vesszőkből való betűalakok készítése, építés az 5—6-ik szekrényke tartalmával, papirhajtogatás, papirkimetszés és leragasztás, hajlékony vesszők egybefonása, egyes szebb idomok rajzolása, papirfűzés és fonás, kitüzdelés és domborítás, kivarrás, agyagmintázás, borsómunka, körökből való ábrák kirakása, hímzés vastagabb fonállal, kerti munka, tornajátékok.

A negyedik osztályba a 7—8 éves gyermekek számára alkalmas, következő foglalkozásokat sorolta Fröbel: Írva-olvasás, számolás 1-től 100-ig, beszéd- és értelemgyakorlatok, főtekintettel a természet- és földrajz elemeire, hegyes és tompaszögű háromszöglapokkal való mozaik-munka, papirfűzés és fonás, rajzolás ponthálós papiron, vesszőkből rakott képek, agyagmintázás, borsómunka, gyöngyhímzés, könyvkötő-munka, szalmafonás, kerti munka, torna.

Fröbel ezen játékokról és foglalkozásokról, azok jelentőségéről és hatásáról, valamint azok alkalmazásában követendő egymásutánról többször írt. Minden egyes játékról és foglalkozásról részletes utasítást találunk az ő műveiben is, később még az ő életében is írtak mások is az ő rendszeréről.

Első volt, a ki Fröbel rendszeréről ő kívüle is tüzetesebb művet írt, Middendorf, Fröbelnek igaz barátja és tisztelője. Később egész kis irodalom keletkezett. Németországban a Fröbel-rendszer mellett és ellen harczolók élénk szellemi tevékenységet fejtettek ki. Legbecsesebbek a mellette szólók művei közül a Köhler-féle művek, a melyek Weimarban láttak napvilágot. Újabban *Richter Károlynak* a berlini Fröbel-nőegylet által pályadíjjal koszorúzott munkája tűnt fel, mint olyan, a mely a Fröbel kisdednevelési rendszert kellő alapossággal is és higgadtsággal tárgyalja; a mű címe *Kindergarten und Volksschule in ihrer organischen Verbindung.* (Leipzig Fr. Brandstetter.)

Richter az ő művében teljesen méltányolja nemcsak azon alapelvet, a melyet Fröbel kisdednevelési rendszerében felállított,

hanem általánosságban azon eszközöket is helyesli, a melyeket a czél megvalósításáért létre hozott; de élesen kikel azon kinövések ellen, a melyeket a *Fröbel gyermekkertek*ben tapasztalhatunk, s megrostálja a Fröbel által ajánlott foglalkoztatási eszközök számát tetemesen és kimondja bátran, hogy a Fröbel-rendszeren javítani kell, ha csak azt nem akarjuk, hogy maga a rendszer karikaturája legyen azon szép és helyes elvnek, melyet követni látszik, de a melylyel kézzelfoghatólag ellentétben áll.

Richter nagyon helyesen mondja, hogy Fröbel és követői is leginkább abban vétkeznek azon általuk követett elv ellen, mely szerint „*a kisdedek szellemének és fejlettségének megfelelő legyen az a nevelői eljárás és mód, a mely által a gyermek testi és lelki tehetségeit, erőit fejlesztenie kell*“ — hogy annyira természetessé akarják a nevelési eljárásokat és módokat tenni, hogy szintén természetellenességekbe tévednek. Ők is úgy jártak, mint általában azok, kik a természetest rendszerbe akarják foglalni!

Fröbel és követői azt hírdetik p. o., *hogy a kisdedek lelki erőit a játék közben érvényesülő önmunkásság érvényesítése és irányzása által kell fejleszteni.* Mily helyes és mily természetes ez az elv; mennyire megfelel ez az emberi lélek természetes fejlődésének. Avagy nem a nagyok tetteit utánzó működés közben erősödik-e a gyermek teste, lelke, s nem a legkedvesebb és nem a legtermészetesebb játéka, munkája-e a gyermeknek, ha anyját, annak hangját, mozdulatait, beszédét, tetteit utánozgatja, nem öntevékenységet igénylő és testi és szellemi erőket egyiránt fejlesztő munka-e a kis gyermekre nézve, ha ő is törülgeti, rakosgatja babaruháit, butorait, evőeszközeit, a mikor ezt az anya a házbeli dolgokkal végezi, nem fejlesztő és nevelő játék-e, ha a gyermek agyagból gyúr tésztát, alakít pogácsát, pereczet, midőn azt anyja a lisztből készíti, nem oktató játék-e az, ha a gyermek utánozva az anyát, babot, lencsét válogat stb. Igen, a kisdedeket a játék által a játék közben nevelhetjük természetesen! — De hát mi lesz a játékból a gyermekkertekben? Agyonrendszerezett komoly foglalkozás, mely a kedélyt nem műveli, az értelmet erőltetett fejlődésre kényszeríti. Meg kell a játékot azon lélektani alapokra fektetett nyügöktől szabadítani,

a melyet Fröbel rendszerezni hajlandó természete arra rakott; mert különben csak Fröbel modorossága érvényesül a gyermekkertben, és nem az ő szelleme.

Nem lehetetlen, hogy Fröbel maga az ő rendszerével is helyes eredményhez jutott, mert mint önálló gondolkozással bíró fő, akkor változtatott az ő általa alkotott rendszeren, a mikor azt szükségesnek érezte; és bizonyos, hogy ha ma látná azokat, a kik rendszerére esküsznek s a formának föláldozzák a lényeget — elfordulna tőlük.

Nincs veszedelmesebb, mint nagy emberek rendszerét követni akarni a nagy emberek tehetsége és ügyessége nélkül.

Hogy mennyire tévútra juthat a minden áron rendszerező nevelő — mutatja Pestalozzi példája is — Pestalozzi, a *szemléltetés* nagyszerű elvének a népoktatás terén való elterjesztője, rendszert alkotott arra nézve, hogy mit szemléltessünk és hogyan szemléltessünk és lélektani alapokon megindulva — fölállította, hogy a szemléltetésnél kövessük a *közelről távolra* haladás elvét — és ennélfogva szemléltessük a gyermekkel először is a maga testét s valóságos *test-tant* kezdetett el a kis gyermekekkel. — Ma már mosolygunk ezen rendszer fölött, volt idő, a midőn erre esküdtek Pestalozzi hívei.

Fröbel is így járt! Játékszereit lélektani törvényeknek megfelelőleg válogatta és alkalmazta. P. o. Elfogadta azt a törvényt, hogy *a kisded az egyszerű benyomások elfogadására képesebb, mint az összetettek észrevételére* — ezért foglalkozzék, játszék a gyermek kezdetben csakis *az egyszerű alakkal bíró lapdával*, azután a *tekével*, később a *koczkával* s így tovább. *Ne azt szemlélje tehát a gyermek, a mi érzékelési ösztönét fölkelti, hanem a labdát, tekét, koczkát.* Erről halljon beszélni, énekelni, ezeket érzékelje, szemlélje, ezek mozgásán fogja meg a tér, idő stb. képzeteinek első alakjait. Erre esküsznek most követői s csodákat várnak a Fröbel-féle foglalkoztató eszközök ezen csoportjától.

Minél többször foglalkozunk valamely tárggyal, annál határozottabb képzetet nyerünk arról, minél határozottabb képzetünk van egy tárgyról, annál nagyobb mérvü ösztön támad bennünk arra nézve,

hogy mindenről, mi körülöttünk van, határozott képzetet szerezzünk. Örökké *koczka, teke, hasáb* legyen a gyermek foglalkozási eszköze, ismerje meg ezeket igazán, jól minden oldalúlag, tudja már a négy éves gyermek, hogy hány éle, csúcsa, lapja van a koczkának, hasábnak, hengernek, ne csak építgesse, rakosgassa ezeket, hanem tudjon azokról énekelni, beszélni, képes legyen azokból tárgyakhoz hasonló alakzatokat alkotni. — Avagy természetes-e, ha a gyermeknek egész szellemi világát, értelmét, érzelmét, akaratát ezeken és csak ezeken a koczkákon, tekéken, hasábokon és hengereken akarjuk fölébreszteni és ezekhez akarjuk azok fejlődését kötni?

Szintén elfacsarodik az ember szíve, ha hallja, hogy a gyermekkertben a négy-öt éves gyermeknek a nyolcz hasábra osztott koczkával való foglalkozás közben az egészet fél, azután negyed, végre nyolczad részekre kell osztani, azután a hasábokat megszemlélve, meg kell mondania, hogy hány azokon a lap, az él, a csúcs, hogy hányszorta nagyobb a felső lap, mint a hátsó lap? stb. Hát még hogyha dalolja is hozzá: «Ez a koczka egyik lapja, Többit a kezem takarja.»

Bizony siralmas természetes foglalkozás ez a kisdedekre nézve. Jól mondja Richter — nem kell annyi homokot szórni a világ szemébe — hadd maradjon több homok a gyermekkertek játszótermében, jobban el tudnának ezzel a gyermekek játszani, mint a koczkával és hasábbal való okoskodások közben. És mi teljesen igazat adunk Richternek!

Nem kárhoztatjuk Pestalozzit azért, mivel elhibázta a szemléltetés alkalmazását; hanem dicsőítjük és áldjuk azért a jóért, a mit létre hozott, s szellemét és nem hibás rendszerét érvényesítjük. Nem itéljük el Fröbelt, mivel nagyszerű elveit hibásan foglalta rendszerbe, hanem dicsőítjük az eszmékért, melyeket reánk hagyott, és legyünk azon, hogy Fröbel helyes elvei a gyakorlatban helyesen érvényesülhessenek. — Vigyük vissza minél inkább a gyermekkerti kisdedek foglalkozását a játékra. Játszék a kisded szíve, lelke szerint úgy, a miként azt Fröbel maga is kívánta. Minél kevésbbé legyen a gyermekkert tanító iskola; tegyük át tehát a Fröbel-féle rendszernek nagy részét a népiskolába — érvényesítsük ott is azt

a nagy elvet, melyet Fröbel is kimondott, t. i. legyen a nevelés és oktatás természetes alapokon nyugvó, s a növendék öntevékenységét érvényesítő. S ezzel ünnepeljük meg hozzá legméltóbban születésének százados örömünnepét, és a mi még az ő dicsőítéséhez tartozik, tegyük gyermekkertjeinket nemzeti szellemben működő intézménynyé, úgy, hogy azon csinált Fröbel-dalok helyett alkalmazzunk nemzeti népdalokat, s azon csinált Fröbel-játékok helyett érvényesítsük a népéletben még itt-ott feltalálható nemzeties gyermekjátékokat, hisz Fröbel, a nemzeti szellemben való nevelés nagy apostola, jobban nem is dicsőülhet meg, mintha épen az ő legnagyobb gondolata, a nemzeti nevelés eszméje megvalósul.

A MAGYARORSZÁGI KÖZPONTI FRÖBEL-NŐEGYLET MŰKODÉSÉRŐL.

A midőn Fröbel Frigyes a kisdedek nevelésére vonatkozó eszméivel 1840-ben föllépett s a német nemzetet a gyermekkertek fölállítására buzdította, már nem talált egészen műveletlen talajra. A nagy német birodalom több tartományában virágoztak már a kisdedek nevelésével foglalkozó egyesületek.

S ha kérdjük, hogy ki indította meg voltaképen Németországban is a kisdednevelésügy iránt való érdeklődést, ki szervezte az első németországi kisdedóvó egyesületeket s ki hozta létre az első német «angyal-kerteket» ? — nemzeti önérzetünket emelő feletűl ezt a választ nyerjük : *Brunswick Terézia,* a fenkölt lelkű magyar nő ; ő teremtette meg az első német kisdedovót Bécsben 1830-ban, s ő volt a megalkotója és szervezője 1834-ben az első nagyobb szabású németországi kisdedovó egyesületnek is Augsburgban. Azonban a nemeslelkű grófnő az ő buzgóságának és emberszerető, önfeláldozó munkásságának első sikereit nem a külföldön, hanem itthon az anyaföldön aratta. Hosszú küzdelem után, melyet a sokaság részvétlen közönbösségével s a kormány és a felső körök visszautasító idegenkedésével folytatott, végre elérte azt — főképen József főherczeg nádornak s fenséges nejének támogatásával — hogy 1828-ben junius 1-én Budán, a Krisztina-városban ünnepélyesen megnyittatott az első „*angyal-kert*". Az intézmény életrevalónak bizonyúlt ; mert csakhamar több hasonló magyar gyermekkert keletkezett. A lelkes grófnő azonban nem elégedett meg az itthon kivívott diadallal, hanem mintha csak attól tartott volna, hogy hazánkban csak akkor számíthat még a legéletrevalóbb intézmény

is tartósságra és elterjedésre, ha az a művelt nyugot ítélőszeke előtt is megállhat — Németország tartományaiban is élénk mozgalmat indított meg a kisded-nevelésügy és az *angyal-kertek* érdekében, még pedig fényes eredménynyel.

Így történt, hogy a midőn Fröbel a kisdednevelésügy érdekében megkezdte üdvös működését, Brunswick Terézia grófnő munkásságának nyomával találkozott saját német nemzete körében is s hogy neki voltaképen az a feladat jutott osztályrészül, hogy a megkezdett művet folytassa s az eszme gyakorlati keresztülvitelében mutassa ki teremtő erejét.

E tény azonban semmit sem von le Fröbel dicsőségéből, mert *az ő főérdeme nem abban rejlik, hogy a kisdednevelésügy érdekében egy nagy szabású német nemzeti egyesületet és gyermekkerteket akart létre hozni; hanem abban, hogy ő teremtette meg a kisdedek szellemének megfelelő természetes alapokra fektetett kisdednevelési rendszert.*

Senki sem fogta fel oly helyesen azt, hogy mi a kisded-nevelő intézetek feladata, senki sem jelölte meg oly határozottan és helyesen, hogy melyek azon eszközök, a melyek által a kisdedek testi és lelki erőit és tehetségeit mindenoldalúlag és összehangzatosan lehet fejleszteni, mint, épen Fröbel. S ha rendszerezni szerető szelleme egyben-másban tévedt is s ha a részletekben a túlságig ment is: annyi még is tagadhatlanúl áll, hogy a kisdednevelésügynek ő adta meg azon józan irányt s alapot, a melyben az tovább fejleszthető és tökéletesbíthető.

Legvilágosabb bizonysága annak, hogy a kisdednevelő-intézetek a Fröbel által megjelölt alapokon közelíthetik meg csupán a természetes s a gyermeki szellemnek leginkább megfelelő utat az, hogy hazánkban is, mint a művelt világ minden más országaiban, a kisdednevelők hosszabb-rövidebb ideig tartó kisérletek után abban állapodtak meg, hogy a Fröbel-féle foglalkozások nagy részét alkalmazzák s az ő nevelési utasításait követik. Minden más kidednevelési rendszer közelebb áll a gyermekeket túlerőltető iskolai rendszerhez, mint Fröbelé s csak Fröbel rendszerét lehet a legkönnyebb módon azon hibáktól és hiányoktól megmenteni

megtisztítani, a melyek azt a túlságos rendszerességnél fogva természetellenesekké teszik.

Hogy mily távol állottak az első magyar kisdednevelő-intézetek a kisdednevelés helyes és természetes módszerétől, arra szolgáljon például következő néhány sor, melyet a Tolnán felállított legelső, *hazai kisdedóvókat képző intézetnek 1843-ban megjelent monográfiájából közlünk:*

«Az ismerő tehetség fejtése tekintetéből szorgalmasan gyakorolják a gyermekek külérzékeit, mint a tárgyilagos ismeretek csatornáit, mindig azon elvből indúlva, hogy ha mit lehet mindent szemmel láthatóvá, kézzel foghatóvá kell tenni. Innen a kisdedóvó akármit beszél el a gyermeknek: kezében mindig kréta van, melylyel formát, távolságot, viszonyosságot s egyebet elébe rajzol s így elevenséget ád a különben holt szavaknak. Úgy használtatik az ismerő tehetség fejtésére és művelésére az alaktudomány és számvetés. Az első a gyermeket a dolgok alakjának, viszonyosságának, arányának, úgymint a vonalak, kör és szögletek mértékének szemléletével nemcsak igen kellemesen foglalatoskodtatja, hanem egyszersmind mathematikai igazságánál fogva az ismeret teljességére való törekvést és a tudalom bizonyosságán és tökéletességén való örömöt gerjeszt benne. Így p. o. a gyermek igen szépen veti össze ezen igazságokat; egy körben 360 fok, tehát négy egyenes szög van; mert egy egyenes szög mértéke 90 fok, 360-nak $^1/_4$-de pedig 90. — Ily okoskodás-formában önti itt, úgyszólván minden ismeretét a fejlődő gyermek, p. o. átmérője a körnek azon egyenes vonal, mely a kör egy valamely pontjából a központi keresztül más valamely pontjáig megy s így az átmérő oly vonal, melyben e három sajátság megvan. Ezt aztán alkalmazva valamely vonalra, melyben, ha valamelyike e három sajátságnak hiányzik, következteti: hogy nem átmerő. Hasonló formában okoskodik a gyermek egyéb ismeretei fölött is, p. o.: Én ember vagyok. Az emberek mozognak, éreznek és gondolkoznak, én is mozgok, érzek és gondolkodom, tehát én is ember vagyok. Az állatok is mozognak, éreznek; de úgy mint az ember, gondolkodni nem tudnak; az, a mi bennem mozog, az a test, a mi pedig gondolkodik

az a lélek. A testnek három része van ú. m. a fő, a derék és a tagok. A főnek két része van: ú. m. az első rész és a hátulsó rész; az első rész az ábrázat, a hátulsó a koponya. A testnek merő és híg része van; merők a csontok, híg a vér, a nyál stb. stb.»

Ez a nehány sornyi mutatvány is elég annak megítélésére, hogy milyen volt a nevelés szelleme az óvó-intézetekben Fröbel rendszerének érvényesülése előtt.

Nem ily alakban képzelhette a lánglelkű Brunswick Terézia a gyermekeket boldogító, óvó védő és nevelő *„angyal-kerteket“*, mint a milyet a tolnai minta óvó-intézet elénk tárt a fentebbi sorokban; mert a hol ily értelemfejlesztést visznek végbe az ártatlan 4—6 éves gyermekekkel, ott nem lehet a gyermek sem boldoggá, sem angyallá — mert az ily értelemfejlesztés keresztülvitele csakis a gyermekkínzással járhatott karöltve; a kínzás pedig meg senkit sem tett sem boldoggá, sem angyalá.

A Fröbel rendszerének megfelelő gyermekkertekben — habár a hibáktól és tévedésektől ezek sem menekedhettek s nem mentek ma sem — ily természet-ellenes értelemfejlesztő eljárásra nem találunk sehol. Nem csoda tehát, hogy mindazok, a kik a Fröbel-féle kisdednevelési rendszerrel megismerkedtek, a tolnai minta-óvó-intézet irányát elítélték és a helyesebb rendszer felé hajoltak.

Már az 50-es években — a jeles *Ney Ferencz* igazgatása idejében — előnyösen megváltozott a tolnai minta-óvóban érvényre emelkedett nevelési rendszer s ennek következtében az 1843-ik év óta a fővárosban működő orsz. kisdedóvóképző-intézet helyesebb irányt adhatott a hazai kisdednevelő-intézeteknek. Határozott tért a Fröbel kisdednevelési irány azonban csak Rapos József igazgató idejében foglalt hazai ovóintézeteinkben. Ő volt az, a ki jeles képző-intézetében és annak minta-óvójában a Fröbel-rendszerrel tüzetesebben megismertette a fővárosi kisdednevelés ügye iránt érdeklődő közönséget s a kisdedóvók vezetőit. Így 1864 óta a Fröbel-féle kisdednevelési rendszer mindegyre nagyobb tért hódított meg a hazai kisdednevelő-intézetek körében, s ma már alig van oly kisdedóvó-intézet, melyben ne alkalmaznák a Fröbel-féle

foglalkoztatási eszközök nagyobb részét és ne követnék Fröbel elveit.

Hazánkban a természetes alapokra fektetett Fröbel-féle kisded-nevelési rendszer terjesztésében kétség kívül a Magyarországi központi Fröbel-nőegylet szerezte a legnagyobb érdemet, mely egylet 1869 óta nemcsak Fröbel-gyermekkerteket tart fönn a fővárosban; hanem egy a körülményekhez képest elég jól szervezett s áldásosan működő gyermekkertésznő-képző-intézetet is.

A magyarországi központi Fröbel-nőegylet eredete ama mozgalomra vihető vissza, a melyet Budapesten Ronge János németországi híres hitszónok hozott létre. Ronge nyilvános előadások tartása alkalmával s irodalmi műveiben arra szólította föl a fővárosi polgárság németajkú részét, hogy alakítsanak «népnevelési reform-egyesületet», melynek feladatául a Fröbel-féle gyermekkertek, tovább-képző iskolák és reform-egyházkörök alkotását tűzte ki. Fellépésének eredményeül tekinthető az 1869-iki július 2-án megalakúlt *Volksbildung- und Reform-Verein.*

Ezen egyesület azonban nem mutatkozott életrevalónak. Rongenak csakhamar be kellett látnia, hogy hazánk fővárosában sem vallásújítási nézetei, sem social-demokrata eszméi nem találnak alkalmas talajra. Ezért csakhamar a nevezett egyesület megalakúlása után, július 20-án, létrehozta a *„Budapesti nevelési nőegyesületet"*, mely azonnal meg is alkotta az első, Ronge vezetésére bízott Fröbel-gyermekkertet, s ezzel kapcsolatban a gyermekkertésznő-tanfolyamot.

Ronge mindössze egy évig volt hazánkban. Eltávozása után csakhamar feloszlott a *„Volksbildung- und Reform-Verein"* és felbomlott volna az általa alakított másik egyesület is, ha ezzel szoros kapcsolatban nem áll az *Első Fröbel-gyermekkert* életének kérdése. E szépen virágzó intézetet azonban — melynek már az első évben 70 csemetéje volt, — sajnálták a főváros nemes hölgyei s életben tartották a *„Budapesti Nevelési Nőegyletet"*. Majláth Györgyné ő kegyelmessége állott ekkor azok élére, a kik a meghonosúlt s életképesnek bizonyúlt Fröbel-gyermekkertet gondozásukba, pártfogásukba vették. Neki köszönhető első sorban,

MAJLÁTH GYÖRGYNÉ.

hogy a «Budapesti nevelési nőegylet», mely később 1872-ben a *„Magyarországi Központi Fröbel-nőegylet"* címét vette föl, nem szűnt meg, sőt fönnáll és áldásosan működik ma is. — Hozzá csatlakoztak és támogatták őt a nemes munkában Szögyény-Marich Mária csillagkeresztes hölgy, Rosenzweig-Saphir Sarolta, Beniczky Stefánia szül. Keglevich grófnő, König Józsefné és mindazok, kik akár a választmányban, akár a közgyűléseken azon lassú, de biztos sikert ígérő mérsékelt irányt követték, melylyel Majláth Györgyné a legszebb nemzeti diadalt aratta.

Mert bizonyos és nem tagadható az, hogy Ronge a németajkú fővárosi körökből alkotta a «Budapesti nevelési nőegyesületet» s bizonyos az is, hogy az egyesület rendes tagjainak nagy része még ma sem bírja a magyar nyelvet s nem tagadható az sem, hogy az ezen egyesület által fentartott gyermekkertek kezdetben *német*. később *magyar-német* nyelven működtek s a gyermekkertésznő-képzőintézetben is 1873-ig *német nyelv* volt a tannyelv: de ép ily bizonyos és kétségbe nem vonható tény az is, hogy Majláth Györgyné bölcs kormányzása mellett odáig jutottunk, hogy a *„Magyarországi Központi Fröbel-nőegylet" — melynek rendes tagjai nagyobbára németajkúak — oly gyermekkertésznő-képző-intézetet tart fen, a melynél magyarabb képző-intézetet még csak nem is képzelhetni. Benne a tannyelv 1873 óta kizárólagosan a magyar s még csak tantárgy gyanánt sem szerepel semmiféle más nyelv, valamint az egyesület által fentartott Fröbel-gyermekkertekben is édes nemzeti nyelvünkön csevegnek a többnyire idegen ajkú szülők gyermekei.* E gyermekkertjeinkben Fröbel rendszerét fogadták el, de Brunswick Terézia szelleme uralkodik azokban. S ez Majláth Györgynének s a védnöksége és vezetése alatt hazafias szellemben működő nemeslelkű fővárosi hölgyek dícsősége.

A Magyarországi Központi Fröbel-nőegylet egy két évfolyammal bíró gyermekkertésznő-képzőintézetet és 4 fővárosi gyermekkertet tart fen s ezeknek fentartására ma már évenként 9000 forintnál többet költ. Igazán elnémulhat ezen tényekkel szemben azon szűkkeblűségből származó vád, mely a Magyarországi Központi Fröbel-nőegyesületet amiatt éri, hogy közgyűlései és választmányi

ROSENZWEIG-SAPHIR SAROLTA.

gyűlésein a rendes tagok, ha a magyar nyelvnek birtokában nincsenek, a német nyelvet is használhatják. Avagy nem szép, nem bölcs eljárás-e egyesületünk részéről, hogy a németajkú polgárságot is bevonja, részelteti azon társadalmi működésben, a melynek czélja a kisdedeknek helyes elveken alapúló nemzeti szellemben való nevelése s ezáltal a nemzeti nyelvnek terjesztése?

S hogy ez így van, meggyőződhetik róla mindenki saját szemeivel az egyesület intézeteiben; de meg a következő kimutatásból is, mely az egyesület gyermekkertésznő-képzőintézetének jelenlegi állapotát tűnteti fel, s a melyet a képző-intézet igazgatósága a f. é. február havában tartott egyesületi közgyűlés elé terjesztett.

«Az 1881-dik évben a magyarországi Fröbel-nőegylet gyermekkertésznő-képzőintézetének nagy napjai voltak.

A vallás- és közoktatási m. kir. minister úr, Trefort Ágoston ő nagyméltósága, méltányolván egyesületünknek, nevezetesen pedig a választmánynak és az annak élén álló elnökségnek azon nemes törekvését, a melylyel a józan gyermeknevelési elveknek és a nemzeti nyelvnek terjesztése czéljából nemcsak több *gyermekkertet* tart fenn, hanem a gyermekkertésznők képzéséről is gondoskodik, — magas elismerésének és kitünő kegyelmének azon áldásos tény által adott kifejezést, hogy az eddigelé nyújtott államsegély összegét tetemesen fölemelte. Ennek következtében az egyesület több oly üdvös intézkedést tehetett, a melyek a gyermekkertésznő-képezde tökéletesbülését jelentik s nemcsak intézetünk fejlődéséről tanúskodnak, hanem a «Frőbel-nőegyesület» történetének is fényes lapjait képezik. Legyen szabad ezen intézkedéseket nagyjából felsorolnunk!

Nagy napja volt képzőintézetünknek, a midőn a jelen tanév elején az első gyermekkert szűk mellékhelyiségeiből ugyancsak a Széchenyi-sétatéren levő második számú házban bérelt téres és elegendő kényelemmel berendezett képezdei helyiségbe átvonúlhatott. E változás által nemcsak a gyermekkertésznő-képezde nyert, hanem az első gyermekkert is, a mely most már azon mellékhelyiségeket is, a melyek régebben képezdénk által igénybe vétettek, saját czéljaira használhatja fel. Az új tágasb helyiség megszerzése intéze-

tünkre nézve valóságos életkérdés volt, — mert míg azelőtt a képezdei növendékek számát túlságosan is meg kelle szorítanunk, mivel az egyik rendelkezésünkre szolgáló tanterembe *tíznél* több növendék nem fért el elég kényelmesen, — addig a változás következtében ezentúl minden egyes évfolyamba felvehetünk 25 növendéket, a miként ezt tényleg meg is tettük a jelen tanév elején.

Azelőtt a képezdei növendékek elméleti oktatására szánt időnek jó része kárba veszett, mivel a leczkerendet nem a czélszerűség, hanem az első gyermekkert érdekeinek szemmel tartása szerint kellett elkészítenünk, és még így is a hétnek azon napjain, a melyeken a gyermekkertben munkálkodtak délutánonként is, nem lehetett intézetünkben feszült figyelemről szó, mivel a képzőintézet egyik osztálya a gyermekkerttel szoros, közvetlen összeköttetésben állott. Az új helyiség kibérlésének rendkívül kedvező következményei közé sorolhatjuk azt is, hogy ezen körülménynek köszönhető, hogy jelenleg az első gyermekkert vezetője, intézetünk közvetlen közelében lakhatik és a képezdei növendékek felügyeletét végezheti és az üresen maradó órákban velük a Fröbel-féle foglalkozásokhoz szükséges ügyességeket gyakorolhatja.

Nagy jelentőséggel bír képzőintézetünk életében azon intézkedés is, a melynek következtében a jelen tanévben a *női kézimunka, nevezetesen pedig a ruhaszabás és varrás a képezdei növendékek kötelező tantárgyává tétetett. Mi abban, hogy képezdénkben nemcsak Fröbel-féle munkák készítéséhez való jártasságot, hanem a női kézimunkákban s a háziiparban való készséget is elsajátíthatják növendékeink, nagy haladást üdvözlünk.* Meg levén győződve arról, hogy a gyermekkertésznő annál jobban, annál tökéletesebben töltheti be tisztét, minél jobban kifejlődhetik benne az a gyermeknevelés körül nélkülözhetlen női, anyai jellemvonás, *a türelem*, s a minden aprólékosságot szemmel kísérni tudó pontosság és figyelem : a női kézimunka oktatásnak nemcsak gyakorlati előnyöket, hanem nevelői, még pedig igen fontos női jellemképző hatást tulajdonítunk. A női kézimunkákban járatlan és ügyetlen nő, az aprólékosaknak tetsző részleteket számba sem vevő nő,

szerintünk sem jó háziasszony, sem jó anya, sem jó gyermekkertésznő nem lehet. Ezért nagy fontosságot tulajdonítunk annak, hogy képezdénkben a női kézimunka-oktatást rendes tantárgygyá tehettük, de egyébként is van okunk e fölött örvendezni. A női kézimunkákban ügyes nő ugyanis a jég hátán is meg tud élni! Nyugodtan oktathatjuk tehát ezentúl szegénysorsú növendékeinket a gyermekkertésznőnek szükséges ismeretekre és ügyességekre, nem kell aggódnunk a fölött, hogy mi lesz belőlük, ha oklevelükhöz kenyéradó állomást nem adhatunk. Bátran kieresztjük őket a világ zajába; mert nemcsak szakképzettséget és ismeretet, hanem kenyéradó ügyességet is adunk nekik útravalóúl. Örömmel és bizalommal nézünk a jövőbe, a midőn *gyermekkertésznőink, kiket intézetünk bocsát ki, nem magyarajkú népünk kisdedeit a gyermekkertekben nemzeti nyelvünkre, felserdült leányait a női kézimunkákra fogják tanítani. Nemzeti nyelvünk terjesztőivé, a nemzeti munkaerő fejlesztőivé kell növendékeinknek lenniök!*

Nemcsak a nemzet nyelvét, hanem a nemzeti jólétet is terjesztik hölgyeink az ő egyesületük által: ez a magasztos tudat jutalmazza intézetünk fentartóit!

Nem kevésbbé fontos képezdénk életében azon mozzanat is, melyet a jelen tanév lapjain találunk s mely abban áll, hogy a magyarországi központi Fröbel-nőegylet szegénysorsú növendékeinket ösztöndíjakban és anyagi segélyekben is elkezdte részesíteni. Eddigelé a képezdei növendékek segélyezése az ingyen oktatásra és a taneszközök és tankönyvek ingyen való nyújtására szorítkozott, az 1881-dik évben kiterjesztették a képezdét fentartó nemeslelkű hölgyek a segélyezést. *Ama magasztos nemzeti ünnep alkalmával, a midőn a legalkotmányosabb királynak, urunk és királyunk ő felségének fia, Rezső trónörökös ő fensége, a legmagyarabb főherczegnek, a halhatatlan emlékezetű József nádornak unokájával, Stefánia ő fenségével egybekelt, megkezdé a magyarországi Fröbel-nőegyesület a gyermekkertésznő-képezde növendékeinek nagyobb mérvű anyagi segélyezését; ama szerény kis ünnepnek, a melyet intézetünk növendékei ez alkalommal tartottak, gyönyörű folytatásául tekintendő, hogy az egyesület százakra menő segélyben részesíti kitünőbb növendékeinket*

már a jelen tanév folyamában. Valóban nem ünnepelhette meg az intézetünket fentartó nemes nőegylet szebben a nemzet örömünnepét.

Mint a gyermekkertésznő-képzésre rendkívül előnyösen ható körülményt kell e helyen megemlítenünk azt is, hogy a képzőintézetnek a választmány különböző számos új taneszköz és tankönyv megvételét és igen becses taneszközöknek ajándék útján való beszerzését eszközöltette. Nem kevésbbé örömünket fejezzük ki a fölött, hogy a választmány azon gyermekkertek vezetőinek, a kik a képezdei növendékek gyakorlati kiképzésén fáradoztak, tiszteleti díjakat utalványozott.

A múlt 1880/1-diki tanév eredményéről mi e helyen csak annyit mondhatunk el, hogy a növendékek zárvizsgálatán jelen volt egyesületi előljárók s az állam kormányát képviselő *nagyságos Békey Imre ministeri osztálytanácsos úr* megelégedésüket fejezték ki az intézet működése és sikere fölött. Mint fölötte örvendetes tényt kell megemlítenünk, hogy a növendékek közül egy sem szoríttatott az illető osztály ismétlésére s az általános osztályzatok nagyobb száma *jó*, kisebb része *jeles* és egy kis töredéke *elégséges* volt. A képesítő vizsgálatra a múlt tanév végével 13 növendékünk jelentkezett, *kik a ministeri biztosnak, Békey Imre ő nagyságának elnöklete alatt* megtartott szigorú vizsgálat alapján oklevelet nyertek. E képesítő vizsgálaton oklevelet szerzett növendékeink nagyobb része, az elnökség buzgó közreműködése folytán, már álláshoz is jutott.

A múlt tanév végével a képezdei tanári kar kötelékéből kilépett a természeti ismeretek közlésével megbízott jeles fiatal tanárunk, *Auer József úr* és az egészségtant és boncztant éveken át önzetlen buzgósággal és önfeláldozó pontossággal tanító *dr. Bruck Jakab gyakorló-orvos úr*. A midőn e helyen is hálás elismeréssel emlékezünk meg e két tanárnak intézetünk érdekében tanusított fáradozásáról, különösen ki kell emelnünk, hogy dr. Bruck Jakab úr éveken keresztül mindennemű tiszteletdíj nélkül hetenként négy órát szentelt képezdénknek s az egészségtani oktatás fényes sikere által örökre lekötelezte az ügyfeleket s az intézetet és annak fentartóit.

A jelen tanévben intézetünkben a következőleg alakúlt meg a tanári kar: 1. a nevelés- és módszertani tárgyak közlésével *Péterfy Sándor* igazgató, 2. az egészségtan és boncztan előadásával *dr. Ziffer Károly gyakorló-orvos*, 3. a magyar nyelvtan és irodalom, földrajz, történelem, valamint a számtan tanításával *Berényi Salamon*, 4. a természettudományok közlésével *Lovassy Sándor*, 5. a rajz tanításával *Löschinger Zsigmond*, 6. az ének és zene tanításával *Langer János*, 7. a tornatanítással pedig *Szidanits Ferencz* tanár urak bízattak meg.

Megjegyezzük, hogy *dr. Ziffer Károly gyakorló orvos úr*, ki az orvosi szakirodalom terén fényes érdemeket szerzett, intézetünkben hetenként hat órán át honorarium nélkül tanítja az egészség- és boncztant. Hasonlóképen minden tisztelet-díj nélkül vállalkozott *Szidanits Ferencz* tanár úr arra, hogy növendékeinket a házi-ipar egyik ágában, a lombfűrész-munkában gyakorolni fogja.

A növendékek gyakorlati kiképzésével egyesületünk gyermekkertjeinek vezetői közül Schlesingerné és Halász Sarolta kitűnő gyermekkertésznők bízattak meg, e munkában osztoznak velük Németh Béláné és Kavik Fanni gyermekkertésznők is. — *A gyakorlati kiképzés oly módon történik, hogy a képezdei növendékek a délelőtti órákat minden második nap a gyermekkertekben tartoznak tölteni, hol a kertésznők felügyelete és vezetése mellett gyakorolják magukat a gyermekekkel való foglalkozásban Fröbel elveinek alkalmazása mellett. A női kézimunkák oktatásával egyelőre Süszensteinné bízatott meg.* — Az elméleti kiképzésre a délutáni órák rendeltettek. Intézetünkben a következő leczkerend áll a folyó tanévben érvényben:

Az első évfolyam leczkerendje.

Napok	Órák			
	2—3	3—4	4—5	5—6
Hétfő	Neveléstan	Zene	Magyarnyelvtan	Földrajz
Kedd	Rajz	Rajz	Munkagyakorlat	Természetrajz
Szerda	Neveléstan	Ének	Magyarnyelvtan	Munkagyakorlat
Csütört.	Történet	Természetrajz	Számtan	Egészségtan
Péntek	Munkagyakorlat	Munkagyakorlat	Zene	Földrajz
Szombat	Neveléstan	Torna	Munkagyakorlat	Egészségtan

A második évfolyam leczkerendje.

Napok	Órák			
	2—3	3—4	4—5	5—6
Hétfő	Szabó-munka	Neveléstan	Zene	Munkagyakorlatok
Kedd	Rajz	Rajz	Természettan	Egészségtan
Szerda	Házi ipar	Neveléstan	Ének	Irástan
Csütört.	Természettan	Történet	Vegytan	Számtan
Péntek	Szabó-munka	Zene	Irástan	Munkagyakorlatok
Szombat	Torna	Neveléstan	Történelem	Egészségtan

A gyermekkertésznő-képzőintézetben előadott tantárgyak terjedelmét illetőleg a tanárok a szaktárgyakat, nevezetesen a Nevelés és módszertant, az Egészség- és boncztant, a Zenét, Éneket, Rajzot és Tornát ide nem értvén, — a polgári leányiskolák tantervében felölelt tananyag-mennyiséghez tartják magukat — s ezen eljárás egészen helyesnek bizonyúlt a jelen tanévben is. Különösen kedvező körülménynek kell tekintenünk képzőintézetünkre nézve azt, hogy már a jelen tanév elején majdnem egytőlegyig oly növendékeket vehettünk fel, a kik a polgári leányiskola tanfolyamait nagyrészben jó sikerrel elvégezték. Az első évfolyamba beiratkozott 25 növendék közűl 14 teljesen elvégezte a polgáriskolai tanfolyamat, 6 részben két, részben pedig három polgári iskolai osztályt végzett — a többi öt növendék is jó készültséggel jött hozzánk. Ennek köszönhető, hogy egy magas állású férfiú, ki a külföldi, nevezetesen a németországi Fröbel-képezdéket jól ismeri, rendkívül kedvező ítéletet mondhatott intézetünk újabban felvett növendékeinek képzettsége felől szemben a német gyermek-kertésznő-képezdék növendékeivel is, kik rendesen csak egy évfolyamig maradnak a képezdében, míg a mieink két évet töltenek abban.

Az első évfolyamba felvétetett az év elején 25 növendék, mindegyik jól beszéli nyelvünket — bár nehánynak nem volt anyanyelve a magyar nyelv. A 25 növendék közűl vallásra nézve Róm. kath. 6, Helv. hitvallású ev. 2, Ágost hitv. ev. 1, Mózes vallású 15. — Hazánkban született 24, Tirolban 1. Budapesti születésű 10.

A második évfolyamban 11 növendékünk volt az év elején, kik közül mindegyik jól beszéli a magyar nyelvet. E 11 növendék közül vallásra nézve van Róm. kath. 6, Helv. htv. ev. 1, Mózes vallású 4.

Az intézetbe felvétetett 36 növendék közül kilépett az első félévben 4 növendék az első évfolyamból és 1 a második évfolyamból, összesen 5, nagyobbára azért, mivel nem részesülhettek anyagi támogatásban is.

Az első félév végével nevezetesen január 28., 30. és 31-dik napjain szép közönség s az egyleti elöljáróság jelenlétében megtartott szigorlatok alapján általánosságban *jó* osztályzatot nyertek növendékeink — volt nehány *jeles*, de nehány *elégséges* eredményt feltüntető növendékünk is. *Elégtelen* osztályzatot csak *négy* tanítványunknak kellett adnunk egy-egy tantárgyból. Az első félévben a növendékek egészségi viszonyai elég kedvezőek voltak, csak nehánynak volt nagyobb mérvű mulasztása betegség miatt. A mulasztott órákat mind igazolták növendékeink.

Meg kell még említenünk, hogy képző-intézetünk a múlt évben tartott nőipar-kiállításban részt vett s ott kitüntetésben is részesült.

Ez volna a magyarországi központi Fröbel-nőegyesület gyermek-kertésznő-képzőintézet állapotáról és egyéves történetéből vett vázlatos jelentésünk. Őszinte örömmel be kell ismernünk, hogy intézetünk tökéletesbülésére nézve a lefolyt év alatt igen sok történt, azonban még korántsem mondhatjuk, hogy intézetünk teljesen kielégítő állapotban volna.

De teljes bizalommal hiszszük és reméljük, a magyarországi központi Fröbel-nőegylet gyermekkertésznő-képzőintézete közel áll már azon időhöz, a melyben a legjelesebb külföldi hasonló intézetekkel szemben is diadallal kiállhatja a versenyt, mert erre törekszik maga a tanári kar is és erre törekszik intézetünk azon fáradhatlan buzgóságú felügyelője is, Rozenzweig Saphir Sarolta úrnő, ki, mióta Majláth Györgyné ő kegyelmességével közreműködve keresztül vitte azt, hogy képzőintézetünk teljesen rendezett és egészen magyarnyelvű gyermekkertésznő-képzőintézetté vált;

1873 óta szakadatlan gonddal őrködik a fölött. Nincsen oly napja az esztendőnek, melyben ő meg nem jelennék a gondjaira bízott képezdében, nincsen nehézség, melyet nemes jóságával, lankadni nem tudó erélyes tevékenységével le ne küzdene. Ő a magyarországi központi Fröbel-nőegyesület szellemi vezérének, Majláth Györgynének igazi jobbkeze, mely mindenütt hat, mindenütt alkot és sehol sem ront. Ha növendékeinket segélyezni, buzdítani kell, ő az első, ki ezt észreveszi és észrevétlenül eszközli, végezi. Nincs a tanári karnak soha oly eszméje, gondolata, melyet, ha csak a lehetetlenségek körébe nem esik, ha csak az egyesület anyagi erejét fölül nem múlja, föl ne karolna, s úgy is mint az egyesület alelnöke hathatósan ne támogatna. Örvend, ha növendékeinket kenyérhez segítheti — boldog, ha képzőintézetünket a tökéletesbüléshez csak egy lépéssel is közelebb segítheti. Neki köszönhetjük első sorban azon eredményeket is, melyeket képzőintézetünk a múlt 1881-ik évben elért stb.»

Íme e kép elég részletesen feltűnteti a Magyarországi központi nőegylet egyik intézetének állapotát s azt hiszszük, hogy elegendő világot is vet az egész egyesület szellemére és működésére, melyet mi e vázlatban megismertetni akartunk, s a melyre nézve csak ez a megjegyzésünk lehet: adjon a magyarok Istene édes hazánknak minél több ily áldásosan működő nőegyesületet!

A magyarországi központi Fröbel-nőegyesület azonban még korántsem érte el virágzásának tetőpontját, de hatalmasan közeledik ahhoz. A legutóbb tartott választó közgyülésen új elemeket nyert nem csak az egyesület elnöksége; hanem a választmány is.

Az egyesületi elnökség tagjai jelenleg: Szőgyény-Marich Mária, Edelsheim-Gyulai bárónő tiszteletbeli elnökök; Batthyány Ödön grófnő elnök, Rosenzweig-Saphir Sarolta és Bulyovszky Lilla alelnökök. A választmány tagjaiul megválasztattak: Amtman Eliza, Brüll Berta, Békey Imréné, Berczely Györgyné, Benedek Gáborné, Bernard Adéle, Eigel Nándorné, Finály Málvina, Feszl Frigyesné, Fischer Adolfné, Freund Regina, Gregersen Luiza, Hamburger Edéné, Hatschek Miksáné, Herz Karolina, Italiener

Emilia, Kugler Valeria, Kauders Hermina, Kollarics Vilma, Kugler Mária, Kleiner Mária, Krausz Helena, Kapiváry Kapy Berta, Liptay Amália bárónő, Muza Emilia, Neumann Rozália, Nyitrai Zsigmondné, Politzer Irma, Ritter Istvánné, Ritter Helena, Schwarcz Lajosné, Steinberg Róza, Vándor Berta, Virava Józsefné, Vaskovics Izabella, Wiesel Zsigmondné, Wittmann Jenny, Ziffer Károlyné.

Az egylet védnöke ma is Majláth Györgyné szül. Prandau bárónő, kinek szellemi vezérlete mellett ezen újonnan megalakúlt elnökség és választmány már a legközelebbi időszakban hatalmas lendületet adhatnak az évek óta áldásosan működő egyesületnek, s teljesen föl is virágoztathatják azt.

PÉTERFY SÁNDOR.

ALKALMI KÖLTEMÉNY.

Felolvastatott a m. központi Fröbel-nőegylet által 1882. április 24-én tartott Fröbel-ünnepen.

Van egy csodás kert itt e nagy világon,
Csodálatosbat még nem láta szem!
Gyümölcsöt olyat nem lelsz semmi ágon,
A milyen e csodás helyen terem;
Sem ékesebb dísz nem ragyog virágon,
Milyennek én e kertét ismerem:
Ha földe jó, s ha gondos ápolása,
E kert az édennek valódi mása.

De jaj! A mily szép, és a milyen áldott
Ha földe jó, s a hű gond ápolá:
Virág s gyümölcs, ízt, színt mi másra váltott
Ha szem, ha szív nem néznek óva rá!
Magára hagyva mily kopáron áll ott,
Gyom verte föl, tövis elfoglalá;
Amúgy öröm s élv a mit szerte látok,
Virága *így*: méreg, — gyümölcse: — átok!

S tudod mi e kert? hol van elhelyezve?
Tudod virága és gyümölcse mi?
Itt, a kebelbe' van, — szívnek nevezve;
S virág, gyümölcs: — érzése, tettei.

Oh boldog az, kinél a munka-kezd'te
Korán segíti a jót fejleni;
Mert szép s nemes minél korább fakadnak,
A rosznak tért annál kevesbet adnak.

S ha szép e kert: a gond is százszor áldott
A mely a szívet így művelni kész.
S kié e gond?.... Egy égi angyal áll ott,
S a kertre olyan áldva, óva néz!
S ki ő, e védő angyal?.... Eltalálod:
A női szív, a nő-szem, női kéz;
Hisz legfőbb áldását a mennynek Atyja
E földön a nemes, jó nőben adja!

Oh női szív, te gazdag kincsü bánya,
Hová nem juttatsz dús eredbül el?!
Hány kínnak enyhűlt búja, gyászmagánya,
Mit a te jóságod vidíta fel!
Sivár pusztából lett öröm viránya
A női szív és szem figyelmivel;
Saját szülötte porlad sírba zárva, —
De ő szeret; — s szent gondja lesz az árva.

S oh női kéz, — egyetlen ápolója
Annak, mi *gyengéd* ápolást kiván!
Sötét borúnak fényes oszlatója
Küzdésben edzett férfi homlokán;
Az enyhülést, — az élet Alkatója —
Nálad tevé le áldásúl csupán.
A férfi-kézbe: kard, a seb-verésre,
Nőébe: balzsam, a seb-békötésre.

..... A női szív, a női kéz vevé fel
Nálunk is a kicsinykék gondjait;
Áldást sugárzó hű tekintetével
Őr-angyalúl a női szem van itt.
Alig repűlt csak egy-két élet-év el,
A női gond már oktat és tanit,
A kis szivekbe hintegetni készen
A magvat, mely egy élet üdve lészen.

A kisdedet magához fölemelni:
Lehajlik hozzá, gyermekké leszen;
Kész véle fürge — pörge tánczra kelni
Vezetve gondos, biztos, hű kezen;
A gyermek-ajkkal együtt énekelni
Hangot, rokont, azétul ő veszen;
S midőn türelmes munkatétre szoktat:
Már óv a rosztól, — és a jóra oktat.

S a míg a könnyű játék foly vidámon :
Végez körötte nagy, komoly müvet.
Szülő, s az Isten kéri tőle számon
— Jól tudja ő, — az ártatlan szivet !
Egy óra sem vész, percz se tűn hiában ;
Vagy irt, vagy ültet, áldást hinteget ;
S mi legnemesb virág saját szivébe' :
Azt rakja át a kisded gyermekébe.

Hitet csepegtet a kicsiny kebelbe :
Szeretni Istent, a legjobb atyát ;
S a mennyit elbír a még gyenge elme,
Parancsiból tudtára annyit ád.
Felébred a kicsinyke szív szerelme
Szülék, — családtag, embertárs iránt.
Daczot, hibákat egyre irtogatja,
Helyökbe a jót, szépet oltogatja.

S tanítni kezdi : «nem szóval, de tettel
Szeretni majd e hont, e nemzetet ;
Viselni egykor büszkén, s becsülettel
Szent örökségét, a magyar nevet !»
Magyar szó zeng ajkán láng-érzülettel,
Magyarrá neveli a gyermeket !
Hogy az, ki élte üdvét *itt* találja,
Magyar hazáját magyar hangon áldja ;

Oh hála, forró hála s üdv a helynek
Hol ennyi szép, jó és nemes fakad !
És hála mind azon buzgó kebelnek
A kiknek e hely annyi gondot ad ;
Mint szent a zászló melyet hűn emelnek,
Vegyék el úgy méltó jutalmokat :
Művök nyomán fényes süker fakadjon,
S dicső nevök áldott legyen s maradjon

Győry Vilmos.

A GYERMEKBÁLOK.

Akár csak egy feslő rózsabimbót szemléljek, oly édes élvezettel tekintek egy üde gyermekarcz mosolygó szemeibe, azokba a kedves ártatlan szemekbe, melyek a fejledező értelem kiváncsi tüzétől s a tiszta szeretet melegétől ragyognak. Szeretem megfigyelni a gyermekek lelki-életének öntudatlan nyilvánulásait, s felkeresem őket a sétatéreken, a játszó- s a tanuló-szobában, hogy tettetést nem ismerő maga viseletökben gyönyörködjem. — Felkeresem őket a *gyermekbálokban* is. — Nem tudom eltagadni, hogy egy gyermekbál a festők ecsetére méltó képet ad. A felfürtözött fejű, fehér, vagy rózsaszín ruhába öltöztetett kis leányok, a mint több-kevesebb ügyességgel forognak kis tánczosaik karján, kiválóan kedves, üde csoportozatot képeznek, mely nem csak szemet, szívet is gyönyörködtető látomány, ha részleteiben is gondosan megfigyeljük. Az ártatlan örömtől s élénk mozgástól rózsásra pirult arczocskák, a kecses és még is természetes, vagy szögletességükben is bájos mozdúlatok, a félénk, bátortalan fellépés, mely lassan-lassan teljes fesztelenségbe megy át, együttvéve oly bűvös-bájos összhangot alkotnak, mely édes érzeteket varázsol lelkünkbe... Hogy jutna ilyenkor eszünkbe rideg megfontolással a pedagógia bonczoló kését venni elő s kutatni, hogy a gyermek lelkiéletére milyen hatással van, fejlődésének milyen irányt adhat az élvezet, melyet a «bál» osztályrészökül juttatott. Magam sem mertem volna a felvetett kérdések taglalásába fogni, ha erre két hírlapi közlemény erősebben nem ösztönöz, mondhatnám rá nem kényszerít. A két hírlapi közlemény csaknem egyidőben jelent meg; az egyik bejárta fővárosi és vidéki napi- és hetilapjainkat s arról értesített, hogy

a fővárosi vigadóban fényes gyermekbál volt — hetekkel előbb hirdették már, hogy lesz —, mely a jelenlevők nagy gyönyörűségére kitünően sikerült, s hol a lady patronesse tisztét egy alig hat éves leányka, kinek kisérő lovagja egy marquisnak öltözött 6 éves fiúcska volt, kiváló szeretetreméltósággal teljesíté stb. stb.

A másik, egy külföldi hír, pedagógiai lapjainkban volt olvasható s tudtunkra adá, hogy *a bajor kormány káros erkölcsi hatásuk miatt betiltá a gyermekbálokat.*

Mig az első közlemény a sajnálkozás érzetét kelté fel bennem, a miért hogy annak a tündéries képnek szemlélője nem lehettem; a másik önkénytelenül e kérdést adta ajkaimra: *miért?* Nem ismerve a bajor kormány indító okait, önkénytelenül keresni kezdtem a gyermekbálok ellen fölhozható olyan igazságokat, melyek a bajor kormány rendeletét a pedagógia ítélőszéke előtt igazolhatnák, s arra a meggyőződésre jutottam, hogy a gyermekbálok kérdésével legalább a leánynevelés szempontjából nekünk is okvetlenül foglalkoznunk kellene.

Nálunk a gyermekbálok, iskolai koncertek, iskolai majálisok napirenden vannak. Olyan mulatságok ezek, melyeket a nagyok, a felnőttek a kicsinyek kedvért, de voltaképen a maguk élvezetére rendeznek. Kétségtelennek látszik előttem, hogy csak gúnyos vagy szánalmas mosolyra számíthatna az a szülők legnagyobb részénél, ki e megszokott gyermekmulatságok erkölcsileg káros hatását bizonyítgatni törekednék. Hallottam is már a bajor kormányi rendeletet «német pedanteriának» nevezni s ellenében kiemelni, hogy rosz nem lehet abban, ha a kicsinyeket oly élvezetben részesítjük, melyet magunkhoz illőnek, megengedhetőnek tartunk; ez által megszokja legalább a gyermek jó korán a társaságot, melyben — felnőtt — élnie, mozognia kell.

Nem kísérlem meg a *gyermekbáloknak ezt a jó hatását elvitatni.* Bizonyos, hogy otthonosakká lesznek a gyermekek a szalonok sima parkettjén. De vajjon a nyert élvezetnek meg ennek az «otthonosság»-nak értéke egybevethető-e azzal a veszteséggel, melyet a gyermek erkölcsi világa a bálok, koncertek és majálisok által szenved? Azt sem állítom, hogy ez az erkölcsi veszteség okvetlenül és helyre-

hozhatlanúl beáll minden bálozó gyermek lelki életében. De szabad-e vajjon e részben csak egyeseknél is valamit koczkáztatnunk?

Vizsgáljuk csak közelebbről a gyermekmulatságok hatását különösen a leánykák lelkiéletére, s be fogjuk látni, hogy a báli élvezetek édes harmata által a «szalonképesség» mellett az épen nem kívánatos lelkivirágok: hiúság, tetszelgés, nagyravágyás, fényűzési hajlam, élvvágy és irigység fejlődnek ki leggazdagabban.

Nem is lehet ez másként. — A jó édes anya már hetekkel előbb tervezgeti, találgatja, hogy milyen színű ruha és szalag, milyen alakú hajviselet tünteti fel legkedvezőbben az édes kicsike természetes szépségeit. A kicsike örül az újszerűnek, a változatosnak; de csak az anya meg környezete örömében, elragadtatásából érti meg, hogy ő ezen új ruhában szép, szebb mint azelőtt, s hogy így jobban tetszik. A kedvezéseket, a tetszésnyilatkozatokat félreérti, a szeretet nagyobb fokának tulajdonítja, s szeretetre vágyó kis szíve szép új ruhát, fürtös hajat, szalagot stb. kíván, először is, hogy jobban szerettessék. S még hagyján, ha ezzel a vágyával a család körében maradhat; de a bál nagy napján megtanúlja szép ruháját s ez által nyert szeretetreméltóságát másokéval összemérni, hiszen hozzátartozóinak hiúsága és önző szeretete rátanítják erre az első alkalommal. Ismételve mondogatják előtte, hogy ő szebb volt mint *A* és *B* vagy akár *C*, mert az egyik izléstelenül, a másik szegényesen, a harmadik igen is czifrán volt öltözve. Mi természetesebb, minthogy az a gyönge fejletlen ítélet ismét félrevezettetik, s az ártatlan lélekbe befészkeli magát a hiúság és tetszésvágy mellé az önhittség, a büszkeség is.

S a hírlapok hizelegve a szülői hiúságnak buzgón segítik elő a gyermeki lélek ilyetén megmételyezését. Hű leírását adják X.-ék és Y.-ék termeiben lefolyt gyermekmulatságnak, pontosan regisztrálva a jelenlevő kedves hölgyecskék névsorát; sőt nem ritkán magasztalásokkal emlékeznek meg a 8—10 éves gyermekeknek valamely iskolai konczerten aratott — művészi sikereiről is.

Még rosszabb, mert irigységet és nagyravágyást szül, ha szép ruhájáért vagy arczocskájáért másokat dicsérnek a gyermek

előtt; ha szerényebb megjelenéseért vagy kevésbé gazdag s előkelő származásáért mellőzve érzi magát. Más alkalommal ő is olyan kiváló szép, sőt szebb öltözéket kíván, *hogy gazdagabbnak, előkelőbbnek látszassék.* S a szülői szeretet — maga is óhajtván a kicsike föltünését — teljesíti is ezt az ártatlan kívánságot. Hisz egy olyan kicsiny, egy-két arasznyi ruhácska nem kerül sokba, ha selyemből, ha bársonyból van is; azt könnyű megtakarítani a hús árából is. Hadd legyen a kicsike öröme teljes, gyermekkora zavaratlanúl boldog, úgy is, ki tudja, mily sok keserűséget rejteget számára a végzet!

Ki gondolna ilyenkor arra, hogy a gyermek megszokja ezáltal a szülők anyagi erejét meghaladó fényüzést, hogy felnőven szerencsétlennek érzi magát, ha a megszokottat nélkülözni kénytelen. Ki gondol arra, hogy a mely lélekben a fölsorolt hajlandóságok vertek gyökeret, alkalmatlanná válik az a női erények befogadására; hogy e hajlandóság a nőnek nem csak saját életboldogságát, de családja jólétét is veszedelembe döntik. — Ki látja meg a bálozó gyermekleányka későbbi családi boldogtalanságában a jövő nemzedék, sőt az egész nemzet károsodását?

Hangoztatjuk ugyan eleget, hogy a nemzet anyagi és erkölcsi jóléte az egyes családok anyagi és erkölcsi jólététől függő; elismerjük, hogy a családi jólét csak a nő, az anya családszeretetén, munkaképességén és takarékosságán épül fel: és mégis bálterembe viszszük leányainkat, hogy a bálterem levegője érlelje meg bennük az életrevalóságot. Milyen csalfa világításban mutatjuk itt be nekik a világot, az életet s mégis megvárjuk tőlük, hogy külsőségeken, csillogáson kapó, vagy csalódásban megtört, elfásúlt szívükkel hasznos munkát végezzenek a családalkotás nemes, nagy munkájában.

Szegény kis *lady patronesse*, szegény kis kitüntetett bálkirálynők! Nem sejtitek, hogy azok az ajkak, melyek most nem tudnak betelni magasztalástokkal, pár év múlva galádúl megszólnak, a miérthogy a megszokott élvezeteket hajhászva, elhanyagoljátok családjaitokat, gyermekeiteket. — Nem sejtitek, hogy ugyanaz a hírlapírói toll, mely most dicséneket zeng szeretetreméltóságtok

fölött, egykor a család veszedelmének fog kortársaitokkal együtt nyilvánítani s azon síránkozik, hogy elvész a nemzet, mert asszonyainak fényűzése és mulatásvágya kora sírt készít fejlődésének.

Szegény ártatlan áldozatai a szülői vak szeretetnek és hiúságnak! A felnőttek élvezetvágya erőszakos kezekkel törli le arczotokról a gyermekkor öntudatlan boldogságának bíborát s durva kendőszer az, mit cserébe, kárpótlásúl ád.... Mint akarnám lelkem egész szeretetével boldogságtokat e meggondolatlan erőszak ellen védelmezni, de gyönge szavam aligha képes visszhangot kelteni, s így nem áldozhatok értetek egyébbel, mint mélyen érzett, őszinte sajnálkozásommal!

Sebestyénné Stetina Ilona.

A

KÖNYVEK KÜLSŐ ELŐÁLLITÁSÁNAK TORTENETE

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL HAZÁNKRA.*

Mai napság a történettudománytól többet kivánunk az államok külső és sok vérbe került átalakulásainak fölmutatásánál; megvárjuk tőle, hogy tüntesse föl nekünk az emberi társadalmak lassú, vér nélküli továbbhaladását a mívelődés útján, az erkölcsöket, szokásokat, a különböző ipari, művészeti és tudományágakat fokozatos fejlődésükben; szóval mai napság jobban szeretjük a mívelődéstörténetet, mint a harczok és háborúk folytatásának előadását. Innen van, hogy korunk rendszeresebben és tüzetesebben foglalkozik az ú. n. régészeti tanulmányokkal, mint bármely más előző korok. A régészetnek legújabban nálunk is mind több-több mívelője és pártolója van. Régibb tudományos egyesületeink nagy gonddal mívelik e tudományt, s újabbak keletkeznek tisztán e tudomány-ág fejlesztésére, milyenek pl. a történeti, s az országos régészeti és embertani társaságok. Kiállításokat rendeznek, hogy a messze földről összehordott tárgyak nagy tömege a tudós búvárlatainak alapjául s a nagy közönség érdeklődésének fölélesztésére s neki okulásúl szolgáljon. Ilyen volt pl. az a kiállítás, melyet 1876-ban régészeti és iparművészeti tárgyakból rendeztek Budapesten Károlyi Alajos gróf palotájában; ilyen jelenleg az orsz.

* *Kalauz az orsz. magy. Iparművészeti Múzeum részéről rendezett könyvkiállításhoz.* Budapest 1882.

magy. Iparművészeti Múzeum által az Akadémia termeiben rendezett könyvkiállítás.

De vajjon mi érdekes lehet annak a sok régi könyvnek szemlélésében? — kérdezi talán egynémelyik olvasó; «Miért e lom? hogy mint juh a gyepen legeljünk rajta?» — — jut eszébe a másiknak a nagy költő fájdalmas kifakadása. Bizony az a sok régi könyv, ha beltartalmukat nem vizsgáljuk is, mire a kiállításon sem idő, sem alkalom nincs, csupán külsejével is sok érdekes tanulságot nyújt nekünk, az a lom bő táplálékot szolgáltat tudásvágyunknak, kivált ha egy szakértő vezetőt találhatunk, ki megmutatja, hogy hol, miből mit tanulhatunk.

Hisz a könyv elejétől fogva legbecsesebb eszköze volt a művelődés útján haladó embernek. Ez eszköz külső előállítására mindig nagy gondot fordítottak; a különböző korok kifejtették abban ügyességöket ízlésöket. Mármost ha meggondoljuk azt, hogy műveltségi tárgyak alig maradtak e régi korokból ránk oly szép számmal, mint a könyvek: könnyen beláthatjuk, hogy a könyvek, külső előállításukat tekintve is, mily sok érdekes dolgot beszélhetnek nekünk a különböző korokban élt emberek műveltségi állapotáról, ízléséről, ügyességéről; azután az *illusztrált* könyvek, melyek régebben nagyon divatban voltak, megmutatják nekünk, milyenek voltak az öltözetek, a bútorok stb. a régi időkben; a különböző korokból fönmaradt könyvek, összegyűjtve, már mennyiségök által is tanúságot tesznek azon koroknak a szellemi életben való kisebb vagy nagyobb fokú részvétéről. Egy ily terjedelmes és jól rendezett könyvkiállításon, minő most a budapesti, végig menve, mintegy szemlét tartunk a művelődés állapotába lépett emberiség fejlődésén: a könyvek által képviselt letűnt korok megelevenűlnek képzeletünk előtt; ott látjuk azon könyvekben és könyvek mellett a korukbeli embereket küzdelmeikkel, törekvéseikkel. — Ilyes hasznot és élvezetet meríthet a laikus is az összehordott sok könyv szemléletéből! Hát még a szaktudós mennyit tanulhat ott tudományágának tökéletesítésére!

Nagyon jó gondolat volt tehát e könyvkiállitás létesítése. És kiállításunk tudós rendezői, kiknek neveit előbbi számunk felso-

rolta, csakugyan gondoskodtak az előbb említett szakértő vezetőről is. Ez a könyvkiállítási *Kalauz*, melynek teljes címe föntebb olvasható. A legszívesebben nyújt ez, még pedig mindenkinek egyenlő felvilágosítást a kiállítási tárgyakról. Szívességét most mi is igénybe veszszük s elmondatjuk vele magyarázataiból a legtanulságosabb részleteket, különösen azokat, melyek a könyvek külső előállításának történetére vonatkoznak.

A kiállítás több csoportra oszlik; kalauzunk minden csoport előtt általános bevezetést tart, s azután mutogatja meg az egyes tárgyakat. A bevezetések jeles szaktudósainak tollából erednek. Így pl. a kódexek leírásáról, festéséről *Pulszky Ferencz*, *Pulszky Károly*, *Csontosi János* értekeznek; az ősnyomtatványokról *Emich Gusztáv*; a magyarországi régi nyomtatványokról (1473—1711). *Szabó Károly*; nyomdászatunkról 1711-től a jelenkorig *Ballagi Aladár*; az initialékről (kezdőbetükről) *Miskovszky Viktor*; a könyvkötészetről *Keszler József*.

Kiállításunk hazai jellegű lévén, csak hazai eredetű vagy vonatkozású tárgyakat foglal magában. Innen van, hogy Kalauzunk a könyvek külső előállításának történetében nem megy feljebb a középkornál, s leginkább csak a most megjelölt határok közt mozog.

I. A *kódexekről*. A könyvnyomda feltalálása előtt irott könyvek, melyeket kéziratoknak vagy *kódexeknek* nevezünk, közvetítették a tudományos ismereteket. E kéziratok állandóságra lévén számítva, sokkal nagyobb gonddal és csínnal készültek, mint a jelenkori, közéletben használt irataink. A kéziratokat, mert a könyv fényűzési czikk volt, rajzokkal, festményekkel is díszesítették. A könyvírás és könyvfestés rendszeresen űzött műág volt, mely a középkorban főleg monostorokban és egyetemek mellett virágzott. A szépírók, kik egész életüket könyvek másolásával töltötték, bizonyos modorosságra tettek szert a betűk vetésében, úgy hogy a kódexek írásában sokkal kevésbbé találhatjuk fel az írás egyéni charakterét, mint a jelenkori írásokban. A szépírók mellett igen fontos szerepük volt a könyvek előállításában a könyvfestőknek vagy *miniatoroknak*. A kéziratok diszítése oly régi mesterség, mint

maga az írás. Már a legrégibb egyiptomi papyrus-tekercsek is bőven vannak illusztrálva rajzokkal; a rómaiak is szerették díszíteni a kéziratokat: a fejezetek címét vörös színnel írták, s miután ezen vörös szín, melyet a kezdőbetűkre is (initialék) használtak, közönségesen a *minium* volt, innét eredt a *miniator* szó, melylyel a díszes írókat jelezték, s mely a „*miniature*" szóban a jelenkorig fentartotta magát. Ezek a «díszes írók» vagy könyvfestők közép állást foglaltak el az iparosok és művészek között, mert a könyvgyűjtők a nyomdászat feltalálása előtt nagy súlyt fektettek a könyveknek nem csak pontos leírására, hanem azoknak fényes diszítésére is. Ez volt a miniatorok feladata, kik nemcsak a fejezetek kezdőbetűit festették ki, hanem magába a szövegbe is gyakran illusztrációkat rajzoltak és festettek, különösen pedig a címlapot fényesen állították ki. A festészet középkori történetét legnagyobb részben csak e miniatorok műveiből ismerjük. A könyvdíszítés legfelső fokát Bizánczban érte el, hol a szentírást arany betűkkel bíbor lapokra írták. Ezek az ú. n. *arany kódoxek*, melyek, midőn Nagy Károly a római császárságot a IX. században megújítá, ismét divatba jöttek. Ha a bíborszínű hártya, mely Bizánczból kerűlt, kifogyott, az aranybetűket fehér hártyára írták s csak a címlapon fordúlt elő a bíborszín. Kiállításunkban az e fajta díszített könyveket a gyula-fehérvári Batthyány-könyvtárból való *codex aureus* képviseli, mely hihetőleg a IX. század utolsó negyedében külföldön készűlt s a múlt század végén kerűlt gr. Batthyány Ignácz erdélyi püspök birtokába. Nagy ívrétű, kettős hasábú könyv ez; kiállítása rendkívül fényes; arany betűkkel fehér hártyára írva s két czímlapján vörös szinű pergamenra. Máté és Lukács evangeliumát tartalmazza latin nyelven. Az itt egyik képünkön bemutatott czímlap (1. sz.) Máté evangelistát ábrázolja; a kerületen angyal-alakok között a négy evangelista jelképe (madár, oroszlán, angyal, ökör) látható.

A díszesebb kiállítású kódexek közt kell fölemlítenünk Mátyás király híres könyvtárának, a *Corvinának* maradványait. Ennek jelentékeny részét a római klasszikusok másolatai képezték, melyeknek azonban, mint későbbkori másolatoknak, nem igen van

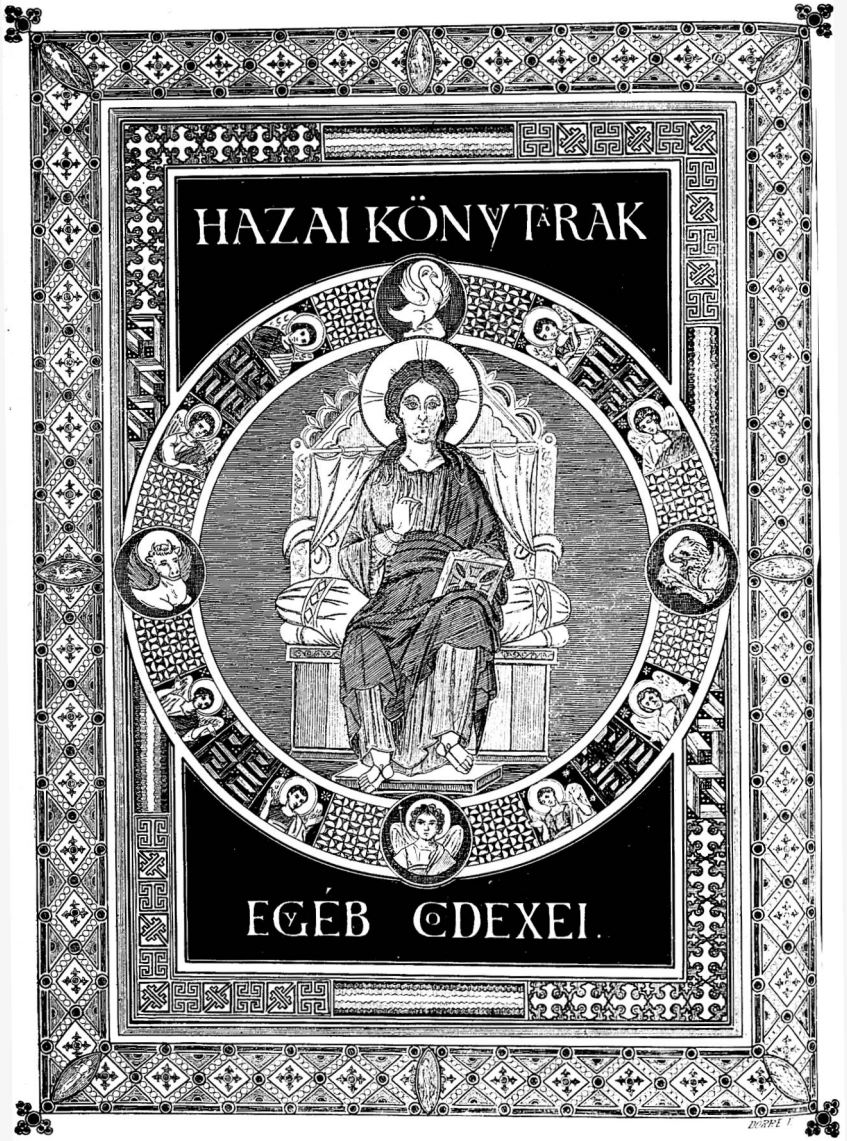
HAZAI KÖNYVTÁRAK
EGÉB CODEXEI.

kritikai értékök, s inkább érdeklik a műértőt, mint a nyelvészt. Mert Mátyás király fényesen kiállítva szerette látni könyveit, s azoknak egy részét korának legkitünőbb könyvfestői által díszesítette s florenczi könyvárúsoknál vásároltatta. E világhírű könyvtárból ma már csak mintegy 120 darab van meg, melyek kötéseiken vagy a czímlapon Mátyás hollós czímerével jelezvék. Ezek közül a jelen kiállításban együtt látunk közel hatvanat; oly szám, mely a könyvtár fölosztása óta soha együtt látható nem volt. Összeállításukból meglehetős képet alkothatunk magunknak a Corvináról. Egy részök azon kéziratok közé tartozik, melyeket a másolók gyárilag írtak le, s melyeken zöld koszorúban látjuk Mátyás czímerét. Ezek után díszesebbek következnek, melyeknél a florenczi másoló-ipar a díszítéseket is figyelembe vette, s tollrajzzal s némi színezéssel ékesítette a czímlapokat s lapszéleket. Ezekre következnek a művészileg kiállított kéziratok, különösen a híres *Attavante* művei, ki ritka virtuozitással festi a díszítményeket, s arczképein elragadó színpompájával s szabatos rajzával művészi tökéletességet tűntet föl.

A Corvináról térjünk át azon kódex-csoportokra, melyek nem annyira művészi becsüknél fogva, mint inkább más szempontból érdekesek ránk nézve. A kiállított kódexeknek összesen 324-re menő számában van egy csoport, számszerint 60, *melyeket magyarországi könyvmásolók és könyvfestők készítettek.* Ezen kódexek a XIII—XV. századból valók, latin nyelven vannak írva s tartalmukra nézve leginkább egyházi szertartásos könyvek és theologiai munkák, s eltekintve tartalmuktól, azon tanulságot szolgáltatják nekünk, hogy hazánkfiai a könyvnyomtatás feltalálása előtt a középkori könyvírás és könyvfestés terén megtették kötelességüket a hazai művelődés előmozdításában, s hogy műveik a külföldi könyvmásolók termékeivel méltán kiállják a versenyt. Ezen csoportban időrendileg is első helyen áll a nevéről legalább eléggé ismeretes *Pray-kódex*, mely a magyarországi könyvírás és könyvfestés legrégibb ismert emléke. Tartalmát tekintve misekönyv. Negyedrétben, hártyán, gót betűkkel van kiállítva. Mindenesetre 1228 előtt készült. Födísze azon három kép, mely színes tollrajzban Krisz-

tusnak a keresztről való levételét, sírba tételét és feltámadása után a sírhoz ment szent asszonyokat kezdetleges felfogással ábrázolja. A kézirat fő nevezetességét azonban az képezi, hogy halotti szertartásos imádságai közt fentartotta legrégibb nyelvemlékünket: *a halotti beszédet és könyörgést.* — Megemlítjük még ezen sorozatból *Zalka László iskolai kézikönyvét 1489—90-ből,* melyet a nevezett a pataki iskolában mint tanuló másolt. A negyedrétű papirkézirat magában foglalja nagy részét annak, mit akkor a pataki iskolában tanítottak, s így fontos adatokat szolgáltat hazánk XV. századi tanügyi irodalmához. A másoló ugyanaz a Zalka László, ki 1526-ban mint esztergomi érsek a mohácsi ütközetben elesett. — Sok kódexben nincs ugyan kitéve a másoló neve, de mégis biztos jelek mutatják, hogy a másoló magyar volt. Így pl. az 1474-ből való „Gesta romanorum» stb. című̈ben, melyet 1877-ben több Corvin-kódexxel a török szután ajándékozott a budapesti egyetem könyvtárának, a 82-ik levélen vörös betűkkel e szavak vannak följegyezve: *„Hogh ihathnám“.* Egy szegény magyar másoló panaszos fölsóhajtása ez, ki az írás közben nagyon megszomjazhatott!

Egy másik csoportot képeznek a kódexek között a *magyar nyelven írt kéziratok, mint nyelvemlékek* (1228—1539). E csoportban 45 kézirat van kiállítva, melyek legnagyobb részének nyomatott kiadásait ismerjük az Akadémia által közre bocsátott Régi Magyar Nyelvemlékekben és Nyelvemléktárban. Ilyenek pl. a Müncheni kódex 1466-ból, Sz. Margit élete 1510-ből, Cornides-kódex 1514—1519-ből, Sz. Domonkos élete 1517-ből, mely utóbbi hármat, még más kettővel együtt, a nyulakszigeti szorgalmas másoló apácza, *Ráskai Lea,* írt le. — Felemlítjük itt még *Kinizsiné-magyar Benigna imádságos könyvét,* mint a legdíszesebb magyar kéziratot, mely a középkorból ránk maradt. Kinizsi Pálné számára írták 1494 körül. A gót betűkkel hártyára írt szövegben igen sok az arany kezdőbetű; a lapszéleken levő virágos lombozatos díszítések ízlésesek s a renaissance hatása alatt készültek. — Sem a másolót, sem a könyvfestőt nem ismerjük. — Kiállítja a gr. Festetichféle keszthelyi könyvtár.

Ismét egy másik csoport, 84 művel, *hazai történeti és műve-*

lődéstörténeti kútfőket tartalmaz. Ilyen pl. Sz. István legendája Hartviktól (1200 körül); Sz. István király törvényei a XIII. századból; Túróczy krónikája a XV. század végéről, kiállítja a berni egyetemi könyvtár. Anonymust, Kézai Simon krónikáját nem sikerült a kiállításnak megnyerni; a Bécsi képes krónikából, mely a bécsi császári udvari könyvtár egyik fő dísze, csak nehány lemásolt lapot állítottak ki.

*

II. Az írott kódexekről ideje, hogy áttérjünk az *ősnyomtatványokra*. Az írott könyveket csak a gazdagok szerezhették meg; a kutató emberi elme tehát oly módokról gondolkodott, melyekkel a nép nagy zömének szerény könyv- és olvasmányszükséglete is kielégítést nyerjen. Segítségül szolgált e törekvésnek az, hogy a XII. század óta a rongyból készült papir gyártása mindinkább terjedt s a drága hártyát nélkülözhetővé tette. Hogy aztán az írás által való sokba kerülő másolást olcsóbbal váltsák fel, egyes hártya- vagy papir-lapokon kivágták a betűket és képeket, s aztán úgy vitték át ecset segítségével a szöveget és rajzot más lapokra, a mint ez eljárást a szobafestők a falakon ma is gyakorolják. Később fa- és érczlemezeket készítettek, melyeken a rajzot olykép vésték ki, hogy csak a vonalok emelkedtek ki, s az üres helyeknek megfelelő részek a lemezben ki voltak mélyítve, s ezen metszetekről aztán dörzsölő segitségével vitték át a képet és szöveget a papirra; de annak mindig csak egyik oldalára vihették át. E kísérletek képezik a könyvnyomtatás előzményeit. Az ilyenekkel foglalkozókat *levélfestőknek* vagy *levélnyomtatóknak* és *formametszőknek* nevezték, kik főleg Nyugot-Európában kisebb könyvek és füzetek, valamint egyes lapok készítését űzték s azokat leginkább vásárok alkalmával hozták a nép közt forgalomba. A fametszetű nyomatok között a legrégibb, melyen az évszám ki van téve, 1423-ból való.

Egy negyedszázaddal később a könyvek sokszorosításában óriási haladást eszközölt a lángeszű *Guttenberg János*, mainczi patriczius, találmánya, ki már 1450 után egyenként szétszedhető s ismét összerakható betűk és sajtó segítségével *nyomtatta a könyveket*. Eleinte fából metszették a betűket; a haladás további lépését

mindjárt a következő években a betűknek ólomból való metszése, majd ólomból s ónból, később pedig érczből való öntése követte.

A kéziratos kódexekről a nyomtatott könyvekre való átmenetet a külalakon alig veszi észre a gyakorlatlan szem. Nincs ugrás a természetben — s a könyvek külső előállításában sem. Ennek oka főleg a kor maradó hajlamában (konzervativismus) keresendő. A világ mint most is, akkor még inkább ragaszkodott a megszokotthoz. A közönség nagy része ragaszkodott a könyvnyomtatás feltalálása után is az írott könyvekhez, a szép kezdőbetűkkel s miniature-ökkel diszített művekhez s tudni sem akart a rideg kiállítású nyomatott könyvekről, úgy hogy az első nyomtatványokat mint írottakat értékesítették. Az első nyomtatás jellege, a betűk alakja tehát egészen hasonló volt az írottakéhoz, úgy hogy a szöveghez szép kezdőbetűket rajzoltattak, azokat kifestették s az így előállított példányokat mint kéziratokat adták el. Fust (Guttenberg üzlettársa) így adta el Párisban az első nyomtatott biblia példányait, s a vevők, midőn rájöttek, hogy bibliájok nem írva, hanem nyomtatva van, megrohanták Fustot mint csalót s kártérítést követeltek tőle. Ezen ellenszenvből magyarázhatjuk meg azt, hogy Mátyás király, bár 1473 óta már fennállt Budán a *Hess könyvnyomdája*, évenként ezreket költött a könyvek másoltatására, s a nyomatott munkákat ő sem méltányolta.

Az új találmány azonban lassanként mégis csak terjedt s már a XV. század végén meghonosodott Nyugot-Európa azon nagyobb városaiban, melyek akkor a forgalom és kereskedés főpontjai voltak. Ilyenek pl. Velencze, Milano, Lyon, Augsburg, Strassburg stb., hol a könyvek előállításához szükséges szakértő munkásokat, rajzolókat, vésőket, inkább lehetett keríteni, s mely városoknak megvoltak a könyvek kereskedelembe juttatására szükséges összeköttetéseik. Ebből magyarázhatjuk ki, hogy hazánkban a XV. században még nem gyökeresedhetett még a könyvnyomtatás, s az egyetlen Hess-féle nyomda is már 1480 után többé nem működött.

A XV. század két utolsó tizedében már oly nagy lendületet vett a könyvnyomtatás, hogy a század végéig csak magában Velenczében majdnem 3000 különféle könyvet nyomattak.

A kiállításunkon levő *ősnyomtatványok* (incunabulum), — a hogy nevezik az 1500 előtti nyomtatványokat, — a Hess nyomdájából kikerült ú. n. Budai krónikán kívül mind külföldi nyomdák termékei. Hazai könyvkiadóink, milyet Budán a XV. századból hármat ismerünk, a fentemlített ok miatt külföldön nyomatták ki elárulandó könyveiket. Így nyomatták Thúróczy krónikáját 1488. Augsburgban s Temesvári Pelbárt Predikációit ugyanott, 1502. — Thúróczy krónikájának ezen kiadásából bemutatunk itt két képet: az egyik (2. sz.) Sz. István királyt trónon űlve ábrázolja, jobbján

2. sz.

fiával, Szt. Imrével; a másik kép (3. sz.) Mátyás király hollós czímerét mutatja Beatrix királynéével, felettök a koronával s körül a melléktartományok czímereivel. Úgyszintén bemutatjuk Pelbártnak, ki XV. századbeli irodalmunk legkiválóbb alakja, — most említett munkájából a czímképet (4. sz.), melyen magát Pelbárt szerzetest látjuk ábrázolva, a mint sövénynyel kerített dolgozó helyén iróasztala előtt űl és olvas; a kép négy szögletén az evangelisták jelképei láthatók.

III. A XVI. századig jutottunk. Ettől fogva csak *hazai könyvnyomtatásunk történetére* vetünk még nehány futó pillantást. — A reformáczió korában nagy lendületet vett nálunk a könyvnyomtatás. A XVI. század végéig, kezdve 1534-en, 28 nyomda működik hazánk különböző városaiban; a működő nyomdák száma 1711-ig nyomdászatunk *első korszakának* végéig, 43-ra emelkedett, bele számítva az időközben elenyészetteket is. E nyomdák majdnem mindegyikének számos terméke van összegyűjtve a kiállításon.

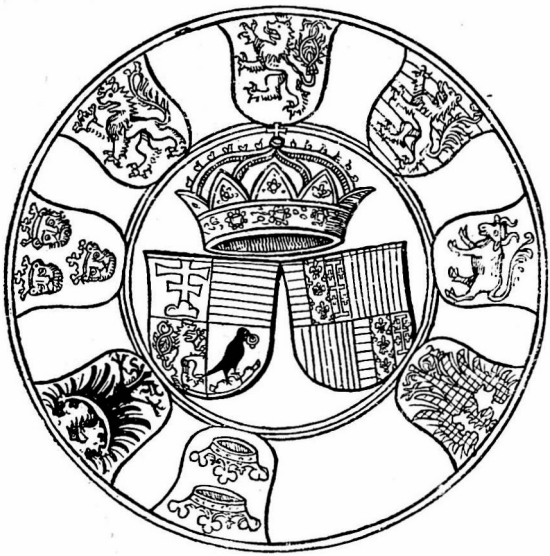

3. sz.

A nagy tömegből csak Tinódi Sebestyén Krónikáját (Kolozsvár, 1554.) említjük föl, melyből a zárvignettet a karddal és lanttal, a dalnok és végvitézek jelképével, egyik képünkön (5. sz.) itt bemutatjuk. Kalauzunk egyenként elősorolja a 43 nyomdát, kiválóbb termékeikkel. «Meg vegyünk győződve, mondja *Szabó Károly* e nyomdák ismertetésénél, — hogy kiállításunk ez osztályán minden magyar büszke önérzettel tekinthet végig, kézzelfoghatólag bebizonyítva szemlélhetvén azon eddig közönségesen elterjedt balvélemény alaptalanságát, mintha a XVI. és XVII. században nemzetünk csak

4. sz.

a keresztyénség érdekeiért, az alkotmányos szabadság föntartásáért vívott nehéz küzdelmekben bírt volna érdemeket szerezni. E kiállítás ugyanis a legfényesebben igazolja, hogy nemzetünk fiai hazánk történelmének e szomorú korszakában, a folytonos kül- és belháborúk közt is mily élénk részt vettek az emberiséget akkor mozgató eszmék harczában, s közülök többen mily bámulatos szellemi munkásságot fejtettek ki a nemzeti nyelv és tudományosság mívelése terén.»

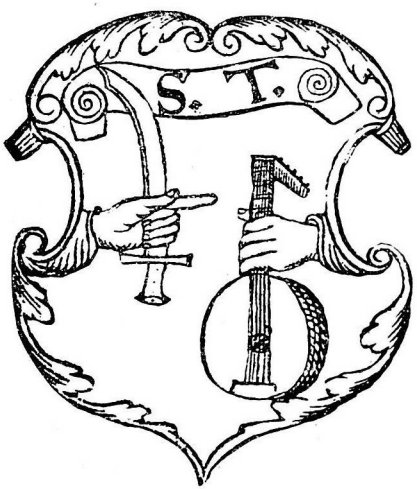

5. sz.

1711-től kezdődik *hazai nyomdászatunk második korszaka*, s tart 1848-ig. E korszak a privilégium és czenzúra korszaka. III. Károly uralkodása óta nagyobb nyomda nálunk szabadalom nélkül nem működhetett, s az irodalmi termékekre behozták a czenzurát is. Ez intézkedések, összefüggésben a kimerült ország közviszonyaival, azt eredményezték, hogy a magyar irodalom s vele a könyvnyomtatás 1711 óta hihetetlen gyorsasággal süllyedt le a pusztán szükségleti irodalom alacsony színvonalára. A szabadalmak korában nyomdászatunk igen alantas fokon állott s műszaki csinos kiállítás dolgában nem tudta utólérni a XVII. század

derekától annak végéig virágzott nyomdaiparunkat. Magán vállalkozók jóformán csak kalendáriumokat nyomathattak. — Az irodalmi ébredés 1772-től fogva emelőleg hat nyomdai iparunkra is, mely ettől fogva egész e korszak végéig fokozatos haladást mutat. 1840-ben már Károlyi István pesti nyomdája gyorssajtóval dolgozik s gőz-sajtón nyomatja a Hazai és Külföldi Tudósításokat, valamint Helmeczy Jelenkorát.

1848-al kezdődik nálunk *a nyomdászat harmadik (a szabad nyomda) korszaka*. Budapesten a régi 5 nyomda mellett egyszerre 4 új keletkezik. Az 50-es évek nyomása visszahatott ugyan erre a térre is, de már 1860-ban mégis 68 nyomda működött a szorosabb értelemben vett Magyarország területén. Hogy az alkotmányos szabadság mily jótékonyan hat a gondolatközlés itt tárgyalt eszközeire, fényesen bizonyítja azt azon tény, hogy Budapesten jelenleg 70 nyomda dolgozik (ugyanannyi mint Lipcsében, Németország e legelső könyvkereskedő-városában), s az egész ország nyomdáinak számát bízvást tehetjük legalább is 300-ra.

Ha most már összehasonlítjuk budapesti legjelesebb nyomdáink díszes termékeit, vagy nehány óra alatt 5-10,000 példányban kinyomatott újságlapjait a kézirati kódexokkal, vagy az ősnyomtatványokkal, vagy csak nyomdáink múlt századi kiadványaival: némi fogalmat szerezhetünk magunknak, hogy miből mivé fejlődött a könyvek külső előállításával foglalkozó ipar. Kézzelfoghatólag bizonyítja az e téren való roppant haladást szíves vezetőnk, a Könyvkiállítási Kalauz is, melynek igen díszes és ízléses előállításában egymással vetélkedve vettek részt fővárosunk legkitűnőbb nyomdái. Óhajtandó volna, hogy Kalauzunknak csak korlátolt számban nyomatott s már jóformán elfogyott első kiadását egy második is követné, hogy az érdeklődő közönségben minél nagyobb elterjedést nyerhetne.

Kalauzunk igen érdekesen ismerteti még a könyvkötési ipar fejlődését is, de ezen fejtegetéseit talán majd később, egy külön czikkben tolmácsoljuk olvasóinknak.

Komáromy Lajos.

A «FELEKI GÖMBÖK».

Az idegen, ki — talán unalmában — Kolozsvár utczáin barangolni kénytelen, számos helyen találkozik a kőfaragó vésőjére emlékeztető szabályos kőgömbökkel; s ha talán kiváncsiságból e kőgömbök eredete és czélja felől valamely kolozsvári lakótól kérdezősködik, rendesen azt a feletet kapja, hogy ezek Felekről hozattak ide a kapufélfák diszítésére. A czivilizáczió terjedésével Kolozsvár e speczialitásai a belváros területéből már nagyobbrészt kiszorulva csak a külvárosok utczáit és utczasarkait diszítik. Legnagyobb mennyiségben azonban Kolozsvár délkeleti szélein, különösen a szegényes falusi utczának beillő felső szén , holdvilág- és kőfaragó-utczákban láthatók. Itt majd minden kapu előtt egy vagy két ily gömb található, melyek részint a háztájék diszítésére, részint pihenő helyekül használtatnak. A mesteremberek és földművelők gyermekei tavasz beálltával e gömbökre ülve sütköröznek, vagy gombozva ezekhez ütik a danteseket. De nemcsak a gyermekek, hanem a felnőttek is szeretettel viseltetnek e homokkőgömbök iránt. A kézműves, ha az idő esteledni kezd s dolgát a beálló homály miatt nem folytathatja, pipára gyújtva egy ily gömb tetejére telepedik le s politikai vitatkozásba vagy valami más, reá nézve érdekes dolog megbeszélésébe bocsátkozik, gyakran hasonló gömbön ülő szomszédjával.

Kolozsvár számos régi épületének falában, mint a már nagyobbrészt lerombolt várkapuk, fellegvár stb. falaiban gyakran láthatunk fejnagyságú, sokszor feketére festett kőgömböket is félig befalazva; ezek az idegennek úgy tünnek fel, mintha régi óriási ostromágyuk falba furódott golyói volnának. E gondolatra

könnyen alkalmat adhat Kolozsvár város harczi zajokban gazdag múltja.

A város utczáin és környékén szétszórt eme homokkőgömbök igen különböző nagyságúak, egypár czentimétertől egypár méter átmérőig változnak. Legtöbb szabályos gömbalakú, de vannak olyanok is, melyek két vagy több gömb összenövése gyanánt tünnek fel. Nagyságukhoz mérten, mint nagyon természetes, súlyuk is különböző, gyakran több mázsányi.

E gömbök láttára önkénytelenül azon kérdés merül fel bennünk, honnan és hogyan kerültek ezek ide és miféle természeti vagy emberi erők alkották ezeket? Ha Kolozsvár környékének földtani viszonyaival kissé ismerősök vagyunk, mind e kérdésekre kellőleg megfelelhetünk.

A gömbök Kolozsvár északkeleti külvárosaiba nem hozattak be, hanem azok ott helyt termettek, sőt most is teremnek.

Ezt a csodálatosnak látszó jelenséget teljesen megmagyarázzák Kolozsvár vidékének földtani viszonyai.

Kolozsvár környékét túlnyomólag a harmadkori szisztemához tartozó képződmények alkotják, melyeket csak a Szamos folyó és a Nádas patak árterületének alluviális kavics- és iszáp-lerakodásai szakítanak meg.

A harmadkori (tertiär) képződmények túlnyomó részét a homokkövek képezik, melyek különböző időszakokban és különböző viszonyok közt képződve, nagyon eltérő összetételűek; vannak olyanok, melyekben tömérdek, elmeszesedett apró tengeri kagyló héjja fordul elő, mások agyagosak és ismét mások meszesek stb.

E különböző homokkövek közül azok, melyek a felső oligoczén-emelethez tartoznak, a harmadkori képződmények legfelsőbb rétegeit alkotják, és így nagyobbára a felületen vannak, vagy pedig telénynyel vannak elfödve. E rétegeknek mák, köles vagy ritkábban buzaszem-nagyságú kvarcz-szemeit egy többé-kevésbbé meszes vagy márgás kötőszer ragasztja össze, s ennek következtében nem egyforma szilárdságúak; gyakran több méter vastag rétegpadokat képeznek és ezekben képződnek homokkőgömbjeink,

mint ez Kolozsvár délkeleti részén a feleki hegy lábánál, tehát az említett utczák környékén, valamint az u. n. Hazsongárd táján több helyen láthatni. Legnagyobb mennyiségben és legkülönbözőbb változatokban azonban a feleki hegyen láthatók, a miért e gömböket általában «feleki gömböknek» vagy a nép tréfás kifejezésével «feleki gombóczoknak» nevezik.

A kolozsvár-tordai uttól néhány száz lépésnyire, a Felekhegy tetején, egy régi hegyszakadékban e gömbök szerteszét halomszámra hevernek s itt világosan láthatni, hogy ezek az ott szálban föllépő homokkőrétegekből hullottak ki. Valóban regényes benyomást gyakorolnak ezek itt a szemlélőre, s hajlandók vagyunk elhinni, hogy csak az imént az óriások szeszélyes játéka által hányódtak össze.

E gömbök azonban nemcsak a feleki hegy kizárólagos sajátjai, mert találkozhatunk velök a hasonló korú képződményekben egész Erdély belterületén, nevezetesen a Maros és az Olt folyók mentében, valamint a tógazdag Mezőség területén.

Hogy a feleki gömbök mily úton jöttek létre, azt valószínűen az ezek keletkezésére vonatkozó nézeteknek egybevetése által fejthetjük meg.

Mindazon geológok, kik Kolozsvár földtani viszonyainak tanulmányozásával foglalkoztak, különös figyelmükre méltatták gömbjeinket is, és azok képződését különböző utakon kisérlették meg kimagyarázni. Könnyebb egybevetés czéljából ide igtatom egy-kettőnek a véleményét.

Dr. Pávay E. azon természeti törvényre támaszkodva, hogy a széjjelszórt egynemű anyagok, ha útjokban nagy akadályra nem találnak, vonzódási erejöknél fogva igyekeznek bizonyos irányban egymás mellé csoportosúlni, azt állítja, hogy a vizben lévő meszes anyagok (miután az oldat telítve volt) örömest váltak ki és rakodtak le a laza homok között már meglevő meszes vonzó pontok körül, melyek vonzódási törekvésökben magukkal ragadták az útjokban lévő homokszemcséket is. Ha ily úton bárcsak borsószemnagyságú gömböcske keletkezett is, meg volt a mag s a további fejlődés ily úton csak a kedvező körülményektől függött. Pávay

ezen magyarázata az Ehrenberg-féle «morpholith-képződés» nagyban való alkalmazása s oly erőltetett s annyira eltér a természetben szemünk láttára folytonosan történő folyamatoktól, hogy már ezek miatt sem állhat meg. — A természeti dolgok magyarázásában leghelyesebb a természetes út, melyre a tapasztalás vezérel.

Így tapasztalati tényekre támaszkodva dr. Koch Antalnak a feleki gömbök keletkezésére nézve a következő nézete van: «A gömbök nem egyebek mint egykori folytonos homokkőrétegeknek egyes darabjai, melyek a légbeli- és a talajvizek behatása, elmosása következtében a felülethez közel lassankint gömbölyű alakot vesznek föl és egyúttal kisebbedvén, egymástól távolodnak.»

Mások azt állítják, hogy a homokkőgömbök képződését a mozgó vizek okozták. Ezen nézet keletkezésére az szolgáltatott alkalmat, hogy némely gömbök belsejében agyagzárványok is fordúltak elő. Ez elmélet hívei a hommokkőgömbök keletkezését a következő módon magyarázzák: «Egy agyagdarab víz által vitetve homokszemeket vett fel, a felvétel által súlya növekedvén folytonosan nagyobb nyomást gyakorolt az alatta elterült homokos üledékre; ez által a vizben oldva levő meszes agyag által mind több és több homokot véve fel, tömege folytonosan nagyobbodott, annyira, hogy később képes volt egyes durvább kavicsszemeket is magába gyúrni.»

Tény, hogy kisebb gömbök ily úton is keletkezhetnek, de a feleki és ezekhez hasonló gömbök képződésére ezen nézetet nagyon bajosan lehetne alkalmazni, mert ennek elfogadása mellett nem lehetne kimagyarázni azon tényt, hogy az erdélyi medencze hasonló korú képződményeiben majdnem mindenütt föltalálható homokkőgömbök ily nagy területen minként halmozódtak össze folytonos rétegpadokba.

Ha a gömbök képződésére nézve a víz görgető munkáját fogadnók el, okvetlenül azt is oda kellene gondolni, hogy az útközben már nagyra nőtt gömbök a legmélyebb helyeken halmozódnának össze s így helyenkint egész gömbhalmokat lehetne találni; de ez nincs így.

A homokkőgömbök keletkezésére nézve legelfogadhatóbb

nézet tehát *dr. Koch Antalé*; kivált ha még hozzáteszszük azt, hogy a homokkövek, melyekből a gömbök képződnek, különböző természetű, helyenkint nagyon meszes, máshelyt agyagos ragasztó anyaggal bírnak: úgy könnyű elgondolni, hogy a meszes központ körül a homokkő nehezebben mállik szét, mint a hol agyagos a kötőszer, és ennek eredménye az, hogy a homokkő elmállása után egyes gömbös rögök maradnak meg.

Hogy a gömbök így képződnek, az sok helyen, de legszembetünőbben a feleki hegyen látható. Itt a legfelsőbb homokkőrétegben csupa gömböket találunk, de az alatta következő rétegben csak félig elkészült gömbök vannak, míg legalul csupa folytonos rétegpadokat találunk, melyekben a gömböknek még nyoma sem látható.

A feleki gömböknek ipari alkalmazhatósága nagyon csekély. Nagy tömegben czélszerűen lehetne ugyan ezeket gáttöltelékül használni; vagy az egyes gömböket párhuzamos táblákra széthasogatva, a folyosók és konyhahelyiségek burkolatára lehetne alkalmazni; de ezt eddig nem igen kisérlették meg.

Ezek helyett sok kisebb-nagyobb fontossággal biró gazdasági czélra alkalmazzák. Így például sok helyen a mélyebb árkok mellett, az út szélén nagy gömböket láthatunk sorban elhelyezve, hogy a közlekedés biztonságát emeljék. A kapuk bejáratánál szintén találkozunk velök azon czélból, hogy a szekér a kapufélfát meg ne sértse; a kolozsvári külvárosi polgárság pedig diszitési és egyéb szerepet is biztosított számukra.

Dr. Primics György.

KÖNYVISMERTETÉS.

I.

A budapesti állami elemi és polgári iskolai tanítóképezde múltja és jelene. (1873/74—1880/81.) — Adalékul az elemi és polgári iskolai tanítók képzésének történetéhez Magyarországon. A nevezett intézet igazgató-tanácsának megbízásából irta Gyertyánffy István, a budapesti áll. el. és polg. isk. t.-képezde igazgatója. — Budapest, 1882. (Legnagyobb nyolczadrét, 528 lap.) Ára 1 frt 50 kr. A munka eladásából befolyó egész jövedelem az intézeti növendékek segélyegyletéé.

A budapesti állami elemi és polgári iskolai tanítóképző intézet 1873 óta nem adott ki hivatalos Értesítőt. Az intézet igazgatósága nyolcz év óta most keresi föl először az irodalom nyilvánosságát, s az előttünk fekvő hatalmas kötet dúsan pótolja a mulasztást és fényes felelet azoknak, a kit az Értesítők elmaradását balúl magyarázták s nem átallották tudatlanságukat és rosszhiszeműségöket gyanúsításokkal tetézni. Gyertyánffy könyve több a közönséges értesítőknél; elevenen rajzolt története az nyolcz küzdelmes év viszontagságainak s egy főfontosságú kulturális intézetünk tömérdek akadályon diadalmaskodó fejlődésének. Sőt egyszerű monografiánál is több, mivelhogy az érdemes szerző, a mikor csak alkalom nyílik számára, kitér közoktatásunk általános kérdéseire is, a melyeket ép oly éles szemmel vizsgál, a mily fínom gyakorlati érzékkel tárgyal. E könyv valóban becses adalék nemcsak hazai tanítóképzésünk fejlődéséhez, hanem közoktatásunk történetéhez is az utóbbi deczennium alatt. Azonban tárgyi értékén kívül, alaki becse is figyelmet érdemel. A szerző egyszerű, határozott és világos nyelven ír s noha itt-ott némi keserűség vegyűl szavai közé, objektiv egész a ridegségig. Föltétlen dicséret illeti

meg érte s mi is annál szívesebben adózunk elismerésünkkel, mivel ez a tulajdonság az, melyet íróinknál, még a kiválóbbaknál is, igen gyakran oly sajnálatosan nélkülözünk. Olyan dolgokat beszél el, a melyeket a legtöbb esetben maga tervelt s foganatosított, vagy a melyek ellen küzdenie kellett; része volt mindabban, a miről szól, vagy a mit csak érint is: s ez a nagy érdekeltsége még sem tette őt elfogulttá maga iránt s igazságtalanná mások irányában. Nem a szavak embere, hanem a tetteké; nem is szorúl a szavak védelmére, mivel az eredmények szólanak mellette s a nyolcz évi kitartó, ernyedetlen küzdelem nagy sikere becsületére válik Gyertyánffy gondolkodásának, jellemének, szervező tehetségének egyaránt.

Áttérve a részletekre: a munka két szakaszra oszlik; az egyik *az intézet történetét* adja (6—133. lap), a másik pedig a legapróbb részletekre is kiterjedő *statisztikai kimutatásokat* közöl.

Az intézet története az 1873/4. iskolai évvel kezdődik, a mikor «ép oly csendben mint a milyen szerény eszközökkel, az elemi tanítóképezde mellett, az ország első és egyedüli polgári iskolai tanítóképezdéje megnyittatott». Midőn Gyertyánffy a kettős intézet igazgatását átvette, a korábbi belső válságok még alig csendesedtek le, a tanári kar «kölcsönkért» óraadókból állt, a sajtó ellenséges szemmel, a közönség bizalmatlansággal nézte az új alkotást, a fölvételre kevesen jelentkeztek, a gyarló helyiség miatt «egészségügy és iskolalátogatás elijesztőn szomorú állapotban» sinylődtek, gyakorló iskolája az intézetnek nem volt. «De mi — úgymond szerző — a nem általunk okozott szomorú állapotok közé helyezve, a bajok orvoslása iránti reményünket s így a nagy munkához megkívántató kitartásunkat nem veszítve haladtunk tovább a regeneráczió terhes munkájában.» S ime mindjárt az 1874. év tavaszán az intézet, addigi szűk és fölöttébb hiányos helyiségéből a szintén akkor saját épületébe költözködött tanítónőképezdének üresen hagyott helyiségébe költözött át. «Méltán lehetett ez eseményt az intézetet ért annyi viszontagság után egy kedvezőbb aera örvendetes előhírnökéül tekinteni. . . . A politekhnikum régi épületének ódon, de az addiginál sokkal szebb s tágasabb helyi-

ségeibe áthelyezett intézet valóban úgy érezte magát, mint a kit a börtön penészes levegőjéből egyszerre az isten szabad ege alá vezetnek ki . . . folytonos rázkodások után, küzdelmek és születési vajudások között, de végre is egy szebb jövő biztató előjelei mellett így indúlt meg a terhes kezdet.

Sajnáljuk, hogy terünk korlátozott volta nem engedi meg eme kezdet folytatásának, az intézet fejlődésének részletesebb ismertetését. Be kell érnünk azzal, ha az egyes évek fontosabb eseményeit s eredményeit, a sok közűl kiszedegetve, rövid szóval megemlíthetjük.

Az 1874/5. iskolai évben nyert az intézet úgy a pedagógia, mint az egészségtan követelményeinek megfelelő bútorzatot; ekkor kezdetett meg a rendszeres tornatanítás, kert béreltetett a növendékek kertészeti gyakorlatainak czéljára s a gyakorló iskola hiányán is segítettek némiképen azáltal, hogy a tanítási gyakorlatok ezentúl az elemi képezde első osztályos növendékeiből alakított csoportokkal benn az intézetben tartattak meg.

Az 1875/6. iskolai évben «kezdődik tulajdonképen az intézet belső organikus fejlődése». Az intézet külön igazgató-tanácsot kap; a tanári kar hő vágya, az elemi és polgári két képezde «sziámi ikerségének megszüntetése» is teljesedésnek indúl, de csak lassan, mondhatnók félénk kísérlet alakjában: megkezdik az állandó, a két képezdével közös tanári kar szervezését. A belső felszerelés is halad, az intézeti helyiségekbe bevezetik a légszeszt, gyarapítják, szervezik a könyvtárt s gondoskodnak róla, hogy a terhesebb betegek ezentúl az intézet czélszerűen berendezett új beteg-szobájában ápoltassanak. De mindinkább érzik a jó köztartás hiányát s ohajtják a háziipar-oktatásnak meghonosítását. Mind a két kérdésre nézve döntő és kedvező eredményűvé vált utóbb Weber Edének, a balatonfüredi szeretetház volt igazgatójának ez évben történt kineveztetése az intézethez.

Az 1876/7. iskolai évben csakugyan szervezik a háziipar-oktatást s megállapítják annak részletes tantervét s hozzálátnak az internátus újjáalakításához, a mi az intézetre nézve a legégetőbb kérdések egyike volt. 1876-ban a vall. és közokt. miniszter

«megadta az engedélyt arra, hogy az intézet növendékei részére a képezdei rendes költségvetés keretén belül szállás béreltessék». Béreltek is, s hozzáláttak az első felszereléshez. «E tanévnek azonban legkiemelkedőbb eseményét képezi az intézetnek úgy az elemi valamint a polgári iskolai tanítóképezdék tanterve s a képesítési szabályzatok revideálásában való tevékeny közreműködése.»

Az 1877/8. iskolai évben véglegesen szerveztetett a köztartással egybekapcsolt internátus s «mi ezt — úgymond szerzőnk — az intézet történetének legepokhálisabb eseményei közé sorozzuk». Szépen fejlődött az iparoktatás is; szerencsésen folyt tovább a rendes tanári testület kiegészítése s a mi «a képezde addigi szervezetének egyik leglényegesebbb fogyatkozását képezte» rendeztetett a gyakorló iskolai tanítók állása és fizetése.

Az 1878/9-ik tanévben sem értek véget a szervezési munkálatok. Ez évben rendelte el a a miniszterium az elemi tanítóképezdének egy negyedik évfolyammal való kibővítését, továbbá a polgári iskolai tanítóképezde mellé gyakorló iskoláúl úgy mint polgári iskola felállítását s a képezdével kapcsolatban az ipartanműhely létesítését. Életbevágó intézkedés mind a három, melyeket szerzőnk érdemök szerint terjedelmesen, nagy alapossággal ismertet meg. Az intézet részt vett ez évben a székesfehérvári kiállításon; gyűjtött a szegedi árvízkárosultak részére, vendégeiképen fogadta körében a kis-újszállási és lévai tanítóképezdék növendékeit, a kik tanulmányozási czélból rándultak a fővárosba. Mind oly tények, a melyek a múlt évek erőfeszítéseinek sikerét és gyümölcseit tüntetik elénk.

Az 1879/80. iskolai évben megnyittatott a polgári gyakorló iskola s részletesen szabályoztatott ennek viszonya a képezdéhez; az internátus kibővíttetett s tovább folyt az ipartanműhely szervezése. Megkezdődtek a tervezések és tárgyalások a végből, hogy az intézet számára, czéljainak teljesen megfelelő külön épület állíttassék fel; felterjesztés történt a képezdei növendékek védkötelezettssége tárgyában s megtétetett az első lépés egy fontos új alkotás megvalósítására: értjük az ipari szakcsoport szervezését a polgári tanítóképezde keretében.

Az 1880/1. iskolai év a megkezdett s folyamatban levő szervezési munkálatok betetőzésének éve. Az iparszakcsoport ügye rendeztetett s szabályoztatott ennek viszonya az elemi képezde háziipar-oktatásával valamint az ipartanműhelylyel; a tanári kar is annyira kiegészíttetett, hogy az óraadók igénybevétele fölöslegessé vált. Egy nyilt kérdés maradt még, egy szükségesség, mely elintézésére várt: az állandó intézeti épület kérdése. Az intézet tanári kara terjedelmes felíratot intézett ez ügyben a miniszterhez, küldöttségileg is tisztelgett nála, hogy az írásban kifejtetteket szóval ismételje. S a küldöttség kedvező fogadtatásra talált. Azóta, a mint tudjuk, az intézet számára a miniszterium meg is vásárolta a szükséges telket s az építési előkészületek megindulóban vannak. Ugyanez évben tartotta az intézet derék igazgatója tanárkodásának huszonötéves fordulóját, melyet a közoktatásügyi kormány meleg elismerése, a kartársak igaz tisztelete s a növendékek ragaszkodó szeretete megható ünneppé avatott. Az intézet pedig a jubilált igazgató vezetése alatt nyolcz évi kitartó munka után eljutott oda, hogy szerzőnk méltán zárhatta be könyvének történeti részét e szavakkal: «Nem dicsekszünk azzal, hogy egész Európa tanügyét ismernők; de abból, a mit belőle ismerünk, bátrak vagyunk kockáztatni azt az állítást: *aligha létezik Európa kulturállamaiban hasonló iskola, mely az összes népoktatási intézeteket egy oly organikus egészet képező kapcsolatban tüntethetné föl, mint a mienk.* Az általános műveltséget nyújtó első- és másodfokú (elemi és polgári) iskolák mintái vannak itt szerves kapcsolatba hozva az ugyanezen iskolák tanítóinak kiképzésére szolgáló, tehát szintén első- és másodfokú szakintézetekkel, és pedig oly módon, hogy míg amazok ezek számára a kiképzésben mintául és gyakorlóterül szolgálnak, egyszersmind az iskoláknak ez a négy fokozata alúlról kezdve fölfelé egyik a másikba nyílván, egyik iskola a másiknak előkészítőjéül szolgál. Hol az intézet ma Európában, a mely egy bizonyos neveléstanitási czélt és rendszert az iskolák négy fokozatán keresztül ily organikus egységgel és következetességgel lenne képes érvényre emelni? Jól tudjuk ugyan, hogy mi itt eddigelé csak az eszmében, a szerencsés konczepczióban, a népoktatási intézetek

rendszerének egy igen szépen átgondolt arkhitekturájában gyönyörködhetünk inkább, mintsem ezen eszméknek konkrét megvalósításában, vagyis magában az intézetben. De ha az elmélet szép és jó s a kidolgozás még csak darabos vázlat, nem az-e ebből a helyes következtetés, hogy: tegyük hát lehetővé a szép czélnak és helyes tervnek megfelelő kidolgozást is. *Hisz épen az volt a főczélja annak a fárasztó munkának, melyet e könyv megírásával elérni akartunk, hogy bebizonyítsuk, miszerint ez az intézet megérdemli a további fejlesztéséhez okvetetlenül szükséges áldozatokat.*

... A könyv második, tetemesebb szakasza kimerítő részletességgel ismerteti az intézetet jelen mivoltában; közli a terveket, fölvételi, képesítési szabályokat stb. stb. s az intézet tanácsainak, növendékeinek, valamint a kilépett növendékek alkalmaztatásának pontos statisztikáját. Ezeknek ismertetéséről le kell mondanunk. Csupán nehány statisztikai adatot emelünk ki. A teljes intézet tanítószemélyzete mai napság 30 tagból áll. Az elemi tanítóképezdét látogatta 1873-tól 1881-ig 367 növendék, a kik közül azonban aránytalanúl kevesen, csupán 53-an tettek tanképesítő vizsgálatot. Ezek közül 2 meghalt, 32 tanítói állomáson van, 19 átlépett a polgári isk. tanítóképezdébe. — A polgári iskolai tanítóképezdének volt 1873-tól 1881-ig 372 növendéke, a kik közül tanképesítő vizsgálatot tett 138. Ezek közül viszont elemi iskolánál nyert alkalmazást 27, felső népiskolánál 10, polgári iskolánál 77, tanítóképezdénél 11, házi nevelői állomáson van 7, állomás nélkül 2. — Érdekesek a köztartásra vonatkozó adatok is. Így pl. 1873-ban csak 20-an részesültek köztartásban, 1881-ben 107-en; s míg egy-egy növendék tartása került havonkint 1873-ban 22 forintba, 1881-ben a tartási díj felényire, 11 forintra szállt alá. Ösztöndíjban (köztartás, pénzsegély, lakás) részesültek a nyolcz év alatt 1211-en (megjegyzendő, hogy e szám nem az ösztöndíjban részesült növendékeket jelöli, hanem a kiosztott évi ösztöndíjak számát) s az ösztöndíjak pénzbeli értéke ugyanezen idő alatt 117,559 forintot tett ki, mely összegből egy-egy évre átlag 14,700 forint esik.

De leteszszük a tollat, mert különben végét nem érjük a

részleteknek. Őszintén ohajtjuk, hogy az ismertetett könyv a tanügyi körökben minél tágabb elterjedésnek örvendjen s ne csak felszínes olvasókra, hanem gondos tanulmányozókra is találjon. Rendkívüli olcsósága nagyon megkönnyíti megszerzését s a ki megszerzi, a vele járó s belőle meríthető szellemi okuláson felül még egy jótékony intézmény anyagi gyarapodását is támogatja.

—*n*.

II.

Az 1881. év augusztus havában tartott **országos tanítói képviseleti közgyűlés** *munkálatai. (Toldalékul a vall. és közokt. miniszter azon munkálatokra, hozott* **határozatai.**) — *Kiadja a vall. és közokt. m. kir. miniszter. Budapest 1882.*

Az első orsz. tanítói képviseleti közgyűlésről, annak lefolyásáról, munkálatairól és határozatairól annak idején, vagy azután minden pedagógiai lap közölt rövidebb-hosszabb ismertetéseket azon napló alapján, a mely a gyülések ideje alatt megjelent. Nem is hiszszük, hogy akadna oly tanító az országban, a ki ez ügyben tájékozottsággal vagy a főbb dolgokról legalább tudomással ne bírna. De azért a legutóbbi napokig hiányzott még a vall. és közokt. m. kir. miniszter hivatalos jelentése a tanítók emez első országos képviseleti közgyűléséről s hiányzott a miniszter válasza a közgyűlés munkálataira. Az előttünk fekvő nagyobb nyolczadrétű, 126 lapnyi kötet hivatalos szövegben közli: a) *a közgyűlést egybehívó miniszt. alaprendeletet*, b) *az előkészítő bizottság munkálatait*, c) *a közgyűlés megállapodásait ülésről-ülésre* és d) *a munkálatokra adott válaszúl a vall. és közokt. m. kir. miniszter határozatait.*

Folyóiratunk múlt évi hármas füzetében (IV. k. 20—137. l.) az országos tanítói képviseleti közgyűlésről oly terjedelmes és kimerítő tudósítást közöltünk, hogy ezúttal bizvást mellőzhetjük a miniszt. jelentésnek arra vonatkozó szakaszait s nem vétünk a lelkiismeretes tudósító tiszte ellen, ha csupán csak a miniszteri határozatokra terjesztjük ki figyelmünket. *És ezen határozatok, igen csekélyszámú kivétellel s többnyire lényegtelen módosításokkal, szószerinti szövegben ismétlik, helyeslik és megerősítik az országos*

közgyűlés megállapodásait. Ezen módosításokat igyekszünk megismertetni olvasóinkkal.

1. *Az orsz. tanítótestületi képviseleti közgyűlés szervezetére vonatkozó* miniszteri határozat csak a két következő módosítást teszi a közgyűlés megállapodásán. «Az orsz. tanítótestületi képviseleti közgyűlésre a tanító-egyesületek saját tagjaik közül, ha a kötelezett rendes tagok száma legalább 50 s 100-nál nem több, egy képviselőt, — 100-nál több tagot számláló egyesület két képviselőt küld.» (A közgyűlés megállapodása ez volt: «az egyesületek, ha a kötelezett rendes tagok száma legalább 30 s nem több százznál, egy képviselőt, — ezen felül minden 100 tag után ismét egy-egy képviselőt küldenek.») — A második módosítás az országos tan. test. képv. közgyűlésnek czéljára nézve történt, a mennyiben a közgyülés megállapodásainak ezen két pontját: «czélja továbbá az orsz. tan. test. közgyülésnek, hogy a tanítók anyagi jólétét előmozdítsa, erkölcsi és polgári állásukat emelje stb.» meg «tanácskozik a népiskolának a többi tanintézetekhez való viszonyáról, a tanítóképzés összhangzatossá tételéről, a kisdedovásról, az orsz. nyugdíjban előhaladt koruknál fogva nem részesülhető tanítók helyzetének kedvezővé tételéről, a tanítónői intézményről, a tanítójelöltek hadkötelezettségéről stb.» — mint feleslegeseket vagy a megengedhető határokon túllépőket a miniszt. határozatok meg nem erősítették.

2. *A tanító-egyesületek szervezetéről* szóló határozat egész kiterjedésében helyesli a közgyűlés megállapodását, azzal az egy módosítással, hogy a tanító-egyesületek rendes tagjai közül a tanfelügyelők s tanfelügyelőségi hivatalnokok kihagyattak.

3. *A magyar nyelv tanításának módszere a nem-magyar ajkú népiskolában.* A közgyűlési megállapodás 7-ik pontja ezt mondja: «a magyar beszéd tanításának sikerét biztosítandó, okvetetlenül szükséges, hogy minden egyes tanító, illetőleg tanítótestület e végből részletes tantervet készítsen és ezt jóváhagyás végett az illetékes hatóságok elé terjeszsze.» A miniszt. határozat azt mondja: «A magyar beszéd tanítása sikerének biztosítására okvetetlenül szükéges, hogy minden egyes tanító, illetőleg tanítótestület a mi-

nisztérium által e végből készített részletes tantervet megismerje és foganatba vegye.»

4. *A történelem és alkotmánytan tanításának módszeréről* szóló határozat mellőzi a közgyülés megállapodásának eme pontjait: «A hazafiúi érzelmek ébresztésére igen alkalmas eszköz a nemzet sorsára döntő befolyással bíró események évfordulóinak megünneplése, miért is az iskolai emlékünnepélyeknek rendezése ajánltatik.» Továbbá: «A tört. oktatása czéljából a nm. vall. és közokt. m. kir. minisztérium felkérendő, hogy történetünk nevezetesebb egyéneinek és eseményeinek feltüntetésére szemléleti képeket készíttessen.» Végül: «Leányiskolákban az olvasókönyvekben oly női alakok emelendők ki, a kik mint jeles honleányok a jótékonyság terén kiváló érdemeket szereztek maguknak.»

5. *A kézimunka tanítása a népiskolában.* A miniszteri határozat minden módosítás nélkül megerősíti a közgyűlés megállapodásait s ez utóbbiakat azzal az egy ponttal toldván meg, a mely az V-ik és VI-ik évfolyamú növendékek foglalkozásai közé «a kertészeti és gazdasági munkákat, a méhészetet és selyemtenyésztést» is fölveszi.

6. *Az iskolai fegyelemről* szóló miniszteri határozat a közgyűlés megállapodásaiból csupán ezt a két pontot hagyja ki: «Erkölcsileg javíthatatlan gyermek az iskolából kizárandó»; meg: «Ajánlatos, hogy a tanító rendes fegyelmi naplót vezessen, melyben minden büntetést, indokaival együtt, bejegyezzen».

7. *Az iskolai takarékpénztárakra,* — 8. *a megyei tanszermuzeumokra* — és 9. *az ismétlő iskolák tantervének alkalmazására* vonatkozó közgyülési megállapodásokon semmi említésre méltó változtatás nem történt.

10. *Az iskolai-, ifjúsági- és népkönyvtárakra* vonatkozó megállapodások is teljes mértékben megerősíttetnek s a közgyűlésnek ez ügyben kifejezett kérelmére a határozatokban azt a választ olvassuk: «Az iskolai-, ifjúsági- és népkönytárak eszméjét, czélját és kezelését ismertető utasítás kiadásáról a maga idején gondoskodva lesz. Utasíttatni fognak az állami tanítóképezdék igazgatói, hogy jövőre a tanítójelöltek ez irányban is nyerjenek utasítást.

Gondoskodva lesz arról, hogy lehető olcsón előállított és hasznos ifjúsági, kertészeti, gazdasági és ipari olvasókönyvek jelenhessenek meg s a ponyvairodalmi művek jó olvasmányokkal helyettesíttessenek. Gondoskodva lesz továbbá megfelelő és olcsó iratoknak kiadásáról is, mely intézkedés által valószínűleg a nép erkölcsét és gondolkodását megmételyező ponyvairodalom is le fog szoríttatni.»

11. *A népnevelési egyesületekre* vonatkozó miniszteri határozat így szól: «A népnevelési egyesületek társadalmi úton való felállítását szívesen üdvözlöm s elvárom a tanító-egyesületek ez irányban való közreműködését. A népnevelést egyebek közt hathatósan mozdítaná elő a hazai tanítóság, ha a felnőttek oktatásában munkás részt venne.»

12. *Az Eötvös-alap ügyében* történt közgyűlési megállapodásokon a miniszteri határozatok nem változtatnak semmit sem, de amazok mellett a következő új pontot is magukban foglalják: «Az Eötvös-alap feletti főfelügyelettel a jövő második orsz. tanítógyűlés egybejöttéig Tóth József, Pestmegye kir. tanfelügyelője bizatik meg, ki az alap állapotáról minden negyedévben a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez jelentést tesz.»

Az említetteken kívül a miniszteri határozatok között találjuk még az *orsz. tanítói gyűlés előkészítő bizottságának és közgyűlésének részletezett ügyrendjét* is; de ezeknek ismertetése alól ezúttal fölmentjük magunkat. A könyv, melyről soraink szólottak, fontos okmánya közoktatásunknak, hangosan szóló bizonysága az országos tanítóság életrevaló egyesületi munkásságának s mindenha első emléke marad annak, hogy az ország tanítóságának véleménye az ország közoktatásügyi kormányánál nemcsak meghallgatásra talált, hanem ennek részéről hivatalosan meg is erősíttetett.

III.

Magyar könyvtár. Szerkesztik: dr. Székely Ferencz, dr. Staub Móricz és Bakos János. Budapest, Aigner Lajos könyvkereskedése.

Ily czím alatt indúlt meg a napokban egy szerény, de nagy fontosságú irodalmi vállalat, a mely népünknek egyik általáno-

san érzett szükségén igyekezik segíteni. Nem mai keletű jobbjainknak ama törekvése, hogy a ponyvairodalom butító és erkölcsrontó termékei helyett olyan munkácskákat nyujtsanak az olvasni szerető nép kezébe, a melyek mindenki által érthető nyelven, gyönyörködtető alakban fejleszszék a nép emberének elméjét, ismereteit bővítsék, szívét nemesítsék s akaratának, cselekedeteinek helyes irányt adjanak. Népkönyvtáraink ügye az újabb időkben mindig hathatósabban foglalkoztatja, sarkalja a sajtót, egyesületeinket, szóval a közvéleményt. Legutóbb az országos tantestületi közgyűlés is tárgyalta e kérdést, melegen ajánlotta, úgys zólván kötelességökké tette a tanítóknak a nép ezen irányban s ezen eszközökkel való nevelését. A vall. és közokt. miniszter helyeselte a közgyűlés javaslatát s erre vonatkozó határozatában ezt igéri: «Gondoskodva lesz arról, hogy lehető olcsón előállított hasznos ifjúsági, kertészeti, gazdasági és ipari olvasókönyvek jelenhessenek meg s a ponyvairodalmi művek jó olvasmányokkal helyettesíttessenek. *Gondoskodva lesz továbbá megfelelő és olcsó iratoknak kiadásáról is, mely intézkedés által valószínűleg a nép erkölcsét és gondolkodását megmételyező ponyvairodalom is le fog szoríttatni.*» S íme a nagy közönség érdeklődése, a szakkörök felbuzdulása, s a kormány biztató szava már is termik gyümölcseiket. Üdvözöljük a „*Magyar könyvtárt*“, mint a népies irodalom új tavasz ának hirdetőjét.

Olvasóink bővebb tájékoztatására szolgáljanak a következők: A «Magyar könytár» népünk kezébe oly hasznos és mulattató olvasmányokat nyújt, melyek a szívet nemesítik, az értelmet fejlesztik és az embernek azon törekvését, hogy hazájának hasznavehető munkás tagja lehessen. E czélból *a füzetek egy része az ember természeti és erkölcsi életével foglalkozik.* Megmutatja, hogy milyen legyen az ember magaviselete, ha családjának, községének, egyházának és szeretett hazájának híven meg akar felelni; szóval kijelöli az ösvényt, mely jó erkölcsökhöz és benső megnyugvásra vezet.

De egyszersmind rámutat az erkölcsi fogyatkozásokra és hibákra is, s eszközöket ajánl ezek elkerülésére. Más része a *gazdasági* és *természettudományi* ismereteket fejtegeti; míg harmadik

része a *háziipar különböző nemeit* s azok jövedelmező voltát ismerteti.

A füzetek rendesen *egy-egy ívre* terjednek és azon kérdést, melyről szólnak, teljesen kifejtik; úgy hogy minden füzet önmagában is haszonnal olvasható. Az egyes szakok füzetei az illető szakmába vágó minden fontos kérdést rendszeresen fognak kifejteni, minélfogva pl. a gazdasági füzetek a gazdálkodás minden fontos ágára kiterjednek és együttvéve egy összefüggő egészet képeznek. A füzetek megjelenésének ideje nincs meghatározva; de körülbelül havonkint egy-két füzet jelenik meg. *Egy-egy füzet ára 15 kr.*

Eddig megjelentek a hozzánk beküldettek a következő füzetek:

A boldogság alapköve; vagy: a testi egészség föltételeiről. Írta Mayer Miksa.

A lélek tükre; vagy: ismerd meg tenmagadat. Írta Mayer Miksa.

Népmesék. Idegen forrásokból merítettte s átdolgozta *Győry* Vilmos.

Gazdasági rendszer, az erőelforgácsolás hibái és a nagyban termelés előnyei szempontjából. Írta Galgóczy Károly, h. ügyvéd, okl. gazda s a m. tud. akadémia l. tagja.

Legközelebb a következő füzetek jelennek meg: *Népdalok*, gyűjteményekből válogatta Győry Vilmos; továbbá *Az arany középút, Saját boszújának áldozata* és *Az ördög bibliája — a kártya* mind a három Mayer Miksától.

A vállalat, szerény nézetünk szerint, az eddigi füzetekkel szerencsésen indúlt meg. Tartalom tekintetében nagyobb kifogásokat egyikök ellen sem tehetnénk; a Népmeséknél azonban a darabok megválasztását, a Gazdasági rendszernél az előadást és nyelvet nem találtuk egészen a vállalat természetével megegyezőnek. Mayer Miksa két kis értekezése azonban úgy népies észjárása, mint világossága és elevenségénél fogva föltétlen dicséretet érdemel. Minél több ilyen olvasmányt a nép kezébe s a ponyvairodalom rémségei el fogják veszteni kelendőségöket.

A füzetek igen csinosan vannak kiállítva; papirosuk, borité-

kuk, szedésük jó és tetszetős. Csak egy kifogásunk van ellenök: az, hogy drágák. Egy nyomatott ívért 15 kr. minden körülmények között sok; a nép számára rendelt olvasmányoknál pedig annyira sok, hogy a vállalat nagyobb mértékű elterjedése, s a ponyvatermékek leszorítása ily módon lehetetlen. Megengedjük, hogy a kiadók tényleges költségei nem engedték az árakat csekélyebbre szabni; de hisz az ilynemű vállalatokat, a míg a kezdet nehézségeivel küzdenek, nemcsak nálunk, hanem más országokban is ép ezért csak anyagi áldozatokkal lehetett fentartani s meggyökereztetni. Humanitárius intézeteink, egyesületeink s a kormány áldozatkészsége számára a vállalat e nemű támogatásában gazdag terméssel kecsegtető tér nyílik.

Ajánljuk olvasóink figyelmébe az ismertetett vállalatnak minél tágabb körökben való elterjesztését.

VEGYESEK.

Fröbel-ünnepek a fővárosban. A főváros tanügyi körei általános részvét mellett megható kegyelettel ütik meg a nagyhírű német pedagógus születésének százéves fordulóját. *Az országos kisdedóvó-egyesület* f. hó 24-én tartott emlékünnepén *Dr. Peregriny* Elek tartott emlékbeszédet Fröbelről. A felolvasás után az intézetben levő gyermekek párosával elvonúltak Fröbel szobra előtt s megkoszorúzták, majd virágokat szórtak rá. *Ney Ferencz* fejtegette a hazai kisdednevelés múltját; *Feleky Miklósné* elszavalta P. Szatmáry Károlynak «Két kép» című alkalmi költeményét; végül a képezde növendékei Kölcsey hymnuszát énekelték el. — *A népnevelők budapesti egyesületének* pedagógiai szakosztálya is ünnepet tartott. *Lederer Abrahám* emlékezett meg Fröbelről egy igen tartalmas, «Fröbel Frigyes és a keresés pszichológiája» című értekezésben. Értekezése kapcsán előadó tekintettel arra, hogy Magyarországon épen a pedagógia részesül a legcsekélyebb pártolásban s pedagógiai könyveink csupa fordítások vagy utánzások, indítványozza, hogy az egyesület ma, mint Fröbel Frigyes jubileumán, felhívás útján egy alapítványt teremtsen, melynek kamatai egy legjobb, eredeti pedagógiai munka jutalmazására fordíttatnának. A szakosztály ez indítványt magáévá tette s a választmány elé terjeszteni határozta. Lederer Á.-nak pedig köszönetet mondott érdekes felolvasásáért. — *A magyaroszági központi Fröbel-nőegylet* meg az nap d.u. négy órakor a fővárosi vigadó nagy termében nagy gyermekünnepélyt rendezett, mely a legkedvesebb ünnepek egyike volt. A mintegy kétszáz főre rugó apró gyermeksereg a nevelőnők felügyelete alatt négy óra után a Rákóczi-induló hangjai mellett vonúlt fel a terembe, a hol a középen kört képezve, elénekelte Erkel

Ferencz «Hymnus» át. Majd megindúlt a gyermek sereg induló lépésben és énekelve. Ezután, egy gyönyörű kicsike a terem közepén üresen hagyott kör közepére lépett és üdvözölte a vendégeket. A mint ez megtörtént, az összes gyermekek ismét induló lépésben a czukrászat bejáratánál felállított emelvény elé vonúltak és énekszó mellett megkoszorúzták Fröbelnek emelvényre állított szobrát. Szavalatok, dalok, párbeszédek és újabb felvonúlások következtek, mit mind az apró növendékek adtak elő. Végül valamennyi jelenlevő gyermek egy-egy trombitát, sípot, labdát, vagy más játékszert kapott ajándékba. Az egész gyermekünnepély fél hétkor végződött; ekkor félórai szünet következett és hét órára már a kis teremben gyűltek össze az érdeklődök, a hol az ünnepély folytatását a képző-intézet növendékeinek éneke nyitotta meg. Majd Győry Vilmos saját alkalmi költeményét olvasta fel. Értekezések voltak még «Fröbel Frigyes életéről» (Berényi Salamontól), «A Fröbel-gyermekkertek egészségügyi szempontból» (dr. Ziffer Károlytól) és «A magyarországi központi Fröbel-nőegylet működése» (Péterfy Sándortól) czímek alatt. Befejezésül a képzőintézet növendékei ismét énekeltek. Az ünnepély fél kilenczkor végződött.

Fővárosi tanügyi statisztika a múlt évről. Volt a fővárosban 87 községi, 6 állami, 22 felekezeti, 9 egyleti és 23 magán, összesen tehát 147 iskola. Tanköteles gyermek: 6—12 éves 34,305, 13—15 éves 17,745, összesen 52,050. Elemi iskolába jár: 29,005, ismétlő iskolába 2351, felsőnép- vagy polgári iskolába 3342, magánintézetbe 613, középtanodába 3202, és így az iskolába járók főösszege 38,513. Iskolába nem jár 13,537 tanköteles, a mulasztási napló szerint a mulasztások esete 725,940, melyek közül 75,798 büntetést vont maga után. Tanító volt 707 képesített, 24 nem képesített, 56 rendes, s 169 segéd. A 147 iskola közül 88 saját házában, 59 bérházban volt elhelyezve. Tanterem volt 630, tanítólak 109. Ezenkívül volt: 4 faiskola, 26 kert és 63 testgyakorló tér. Az iskolák évi jövedelme készpénzben: 996,502 frt. Kiadás volt; rendes tanítók fizetése 585,018 frt, segédtanítóké 89,831 frt, fűtés, tisztogatás, javítás: 35,011 frt, fölszerelés 26,523 frt, szegény gyermekeknek könyvekre 3183 frt, egyebekre 412,570 frt, összesen 1.152,136 frt.

NŐNEVELŐ TORNÁSZAT szülék, tanitók és tanitónők számára, a közép- és felsőbb osztályu leánygyermekek testi neveltetéséhez, irta **Turjay László**, kir. főgymn. r. tanár. — E csinos kiállitásu mű, mely nagy 8-adrét alakban 19 ivre terjed, 132 ábrával és több hangjegyekkel van ellátva,

ára 2 forint.

Kiadja **NAGEL BERNÁT**, könyvkereskedő és kiadó Budán, II. kerület (viziváros).

Az összeg előleges beküldése után (posta-utalványnyal) a müvet bérmentve küldöm meg.